КУДЛА ПРОТИ ПОЛЬЩІ
(KUDŁA v. POLAND)

У справі «Кудла проти Польщі»

Європейський суд з прав людини, засідаючи Великою палатою, до складу якої увійшли судді:

— п. Л. Вільдхабер (L. Wildhaber), Голова Суду

— пані Е. Палм (E. Palm)

— п. Ж.-П. Коста (J.-P. Costa)

— п. А. Пастор Рідруехо (A. Pastor Ridruejo)

— п. Дж. Бонелло (G. Bonello)

— п. Є. Макарчик (J. Makarczyk)

— п. П. Куріс (P. Kuris)

— п. Р. Тюрмен (R. Türmen)

— пані Ф. Тюлкен (F. Tulkens)

— пані В. Стражницька (V. Strážnická)

— п. П. Лоренцен (P. Lorenzen)

— п. М. Фішбах (M. Fischbach)

— п. Х. Касадеваль (J. Casadevall)

— пані Х. С. Ґрев (H. S. Greve)

— п. А. Б. Бака (A. B. Baka)

— пані С. Ботучарова (S. Botoucharova)

— п. М. Угрехелідзе (M. Ugrekhelidze),

— а також п. П. Дж. Махоуні (P. J. Mahoney), заступник Секретаря Суду,

після нарад за зачиненими дверима 7 червня та 18 жовтня 2000 року постановляє таке рішення, ухвалене в останній із зазначених днів:

ПРОЦЕДУРА

1. Справа передана до Суду, відповідно до положень, застосовуваних до набрання чинності Протоколом № 11 до Європейської конвенції про захист прав людини та основних свобод (Конвенція), Європейською комісією з прав людини (Комісія) 30 жовтня 1999 року і заявником — громадянином Польщі

п. Анджеєм Кудлою (*Andrzej Kudła*) (пункт 4 статті 5 Протоколу № 11 і колишні статті 47 та 48 Конвенції) — 2 грудня 1999 року.

2. Справу розпочато за заявою (№ 30210/96) проти Республіки Польщі, поданою заявником до Комісії, відповідно до колишньої статті 25 Конвенції, 12 квітня 1995 року.

3. Заявник, зокрема, стверджував, що під час запобіжного ув'язнення він не отримав належного психіатричного лікування, що тримання його під вартою було невиправдано тривалим, що його право на «судовий розгляд упродовж розумного строку» не було дотримане і що він не мав у своїй державі ефективного засобу правового захисту для скарги щодо надмірної тривалості кримінального провадження.

4. 20 квітня 1998 року Комісія визнала заяву частково прийнятною. У своїй доповіді[1] від 26 жовтня 1999 року (колишня стаття 31 Конвенції) вона висловилася за те, що було порушено статтю 3 Конвенції (чотирнадцятьма голосами проти тринадцяти); що було порушено пункт 3 статті 5 (одноголосно); що було порушено пункт 1 статті 6 (одноголосно); і що немає потреби з'ясовувати, чи мало місце порушення статті 13 (вісімнадцятьма голосами проти дев'яти).

5. У Суді заявника, якому було надано правову допомогу, представляли п. К. Тор (*K. Tor*) і п. П. Солхай (*P. Sołhaj*) — адвокати-практики з Кракова (Польща). Польський Уряд (Уряд) представляла його уповноважена особа — п. К. Джевицький (*K. Drzewicki*) з Міністерства закордонних справ.

6. 6 грудня 1999 року колегія Великої палати ухвалила, що справу має розглянути Велика палата (пункт 1 правила 100 Регламенту Суду). Склад Великої палати було визначено відповідно до положень пунктів 2 і 3 статті 27 Конвенції та правила 24 Регламенту Суду. Голова Суду розпорядився, щоб в інтересах належного правосуддя (правило 24, пункт 2 правила 43 і правило 71) справу розглядав той самий склад Великої палати, що й справу «Микульський проти Польщі» (*Mikulski v. Poland*) (заява № 27914/95).

7. Меморандуми подали і заявник, і Уряд.

8. Згодом голова Великої палати запропонував Урядові надати історію хвороби заявника, яку вели в краківській слідчій тюрмі під час його запобіжного ув'язнення після 4 жовтня 1993 року. 12 травня 2000 року Уряд надав відповідні документи, копії яких було надіслано заявникові 25 травня 2000 року.

9. Відкрите слухання відбулося в Страсбурзі, у Палаці прав людини, 7 червня 2000 року (пункт 2 правила 59).

На судовому розгляді були присутні:

а) від Уряду

п. К. Джевицький, уповноважена особа,

[1] *Примітка канцелярії:*
Доповідь можна одержати в канцелярії Суду.

пані М. Вьоншек-Вядерек (M. Wąsek-Wiaderek),

П. К. Калинський (K. Kaliński), адвокат,

п. В. Дзюбан (W. Dziuban), радник;

b) від заявника

п. К. Тор,

п. П. Солхай, захисник.

Суд заслухав звернення п. Солхая, п. Джевицького, п. Калинського, пані Вьоншек-Вядерек і п. Тора.

ЩОДО ФАКТІВ

I. ОБСТАВИНИ СПРАВИ

A. Тримання заявника під вартою та провадження щодо нього

10. 8 серпня 1991 року заявника допровадили до прокурора Краківського воєводства (*Prokurator Wojewódzki*), висунули обвинувачення в шахрайстві та підробленні документів й узяли під варту до суду. Оскільки заявник повідомив прокуророві, що страждає від різних хвороб — зокрема депресії, — влада призначила його медичне обстеження. Після обстеження, проведеного за кілька днів, стан заявника було визнано прийнятним для тримання у в'язниці. Його було поміщено до краківської слідчої тюрми (*Areszt Śledczy*).

11. Згодом, у не встановлений точно день, заявник оскаржив постанову про взяття його під варту. 21 серпня 1991 року Краківський воєводський суд (*Sąd Wojewódzki*) скаргу відхилив, встановивши наявність переконливих ознак, що свідчать про вчинення ним злочинів, у яких його було обвинувачено. Натомість, посилаючись на результати медичного обстеження заявника, суд не виявив обставин, які б обґрунтовували його звільнення з огляду на стан здоров'я.

12. Із серпня 1991 року до кінця липня 1992 року заявник подав близько тридцяти клопотань про звільнення з-під варти та скарг на рішення відмовити в його клопотаннях.

13. Тим часом, перебуваючи у в'язниці, у жовтні 1991 року заявник учинив спробу самогубства. 4 листопада 1991 року він розпочав безстрокове голодування.

14. У листопаді 1991 року влада зажадала медичного обстеження заявника. Відповідний висновок спеціалісти факультету судової психіатрії Ягеллонського університету підготували 25 листопада 1991 року. Лікарі вирішили, що заявника не можна тримати під вартою у звичайній в'язниці, і рекомендували, в разі його подальшого перебування в запобіжному ув'язненні, ізолювати його в психіатричному відділі тюремної лікарні. Відтак заявника перевели до

тюремної лікарні в м. Битом (*Bytom*), де помістили у відділ внутрішніх хвороб і забезпечили лікування його психічного стану. Заявник залишався в лікарні точно не встановлений період часу. Згодом його знову допровадили до краківської слідчої тюрми.

15. 20 січня і 27 лютого 1992 року заявника оглядали судово-медичні експерти. Вони дійшли висновку, що він потребує психіатричного лікування в умовах тюрми, але що поміщати його до психіатричного відділу тюремної лікарні не обов'язково.

16. 30 квітня 1992 року до Краківського воєводського суду було подано проект обвинувального акта проти заявника. Загалом йому та дев'ятьом його співобвинуваченим було висунуто обвинувачення за двадцятьма дев'ятьма пунктами. Матеріали справи містилися в дев'ятнадцяти томах. Обвинувачення просило суд заслухати свідчення дев'яноста восьми свідків.

17. 15 червня 1992 року лікарі Краківської психіатричної клініки та медичного факультету Ягеллонського університету підготували, на вимогу суду, висновок про психологічний стан заявника, в якому, крім іншого, констатували:

> «Пацієнт виявляє стійку схильність до суїциду. Результати медичного обстеження свідчать про наявність у нього синдрому глибокої депресії, який супроводжується суїцидними думками. З огляду на їх інтенсивність та попередні спроби самогубства, йому слід забезпечити психіатричне лікування. Тримання під вартою створює серйозну загрозу його життю (великий ризик нової спроби самогубства) ...»

18. 27 липня 1992 року Краківський воєводський суд скасував постанову про взяття під варту.

19. 26, 27 та 28 жовтня і 14 та 15 грудня 1992 року суд провів слухання у справі заявника. Слухання, призначене на 8 лютого 1993 року, не відбулося через неявку заявника. Його адвокат подав довідку про те, що заявник перебуває на п'ятиденному лікарняному; проте суд видав наказ, згідно з яким заявник протягом трьох днів мав подати медичну довідку від судово-медичного експерта, а «інакше до нього буде застосовано запобіжні заходи [*środki zapobiegawcze*] для забезпечення його присутності на засіданні суду». Такої довідки заявник не подав, але 12 лютого 1993 року повідомив суд про те, що проходить курс кліматотерапії в м. Свіноуйсці (*Świnoujście*) і має там залишатися до 7 березня 1993 року. 18 лютого 1993 року суд, зважаючи на те, що заявник не повідомив адреси, на яку йому можна надсилати повістки, наказав оголосити його в розшук з метою встановлення місцеперебування та повторного взяття під варту через неявку в судові засідання. Слухання, призначене на 16 березня 1993 року, через відсутність заявника не відбулося.

20. Постанова про взяття під варту від 18 лютого 1993 року залишалася не виконаною до 4 жовтня 1993 року, коли поліція заарештувала заявника у зв'язку з порушенням правил дорожнього руху. Його було поміщено до краківської слідчої тюрми.

21. Воєводський суд призначив слухання справи на 6 жовтня, 15 та 17 листопада 1993 року, але всі їх скасував з огляду на те, що психічний стан заявника (зокрема труднощі з концентрацією уваги) не дозволяв йому брати належну участь у розгляді справи. Згідно із записом тюремного лікаря від 17 листопада 1993 року, він:

> «може брати участь у сьогоднішньому засіданні (з обмеженням активної участі з огляду на [*нерозбірливо*] труднощі з концентрацією)».

Згідно з іще одним висновком експертизи (який суд отримав наприкінці 1993 року), заявник на той час «не страждав на психічне захворювання» і його психічний стан не був «перешкодою для тримання його під вартою».

22. Тим часом 18 жовтня 1993 року адвокат заявника зробив марну спробу оскаржити постанову про взяття під варту, заявивши, що після звільнення 27 липня 1992 року заявник незмінно лікувався від глибокої депресії і що його неявка до суду першої інстанції була викликана його психологічним станом.

23. З жовтня 1993 року по листопад 1994 року заявник подав — усі безуспішно — ще двадцять одне клопотання про звільнення з-під варти і оскаржив — так само без успіху — кожну відмову в задоволенні клопотання.

24. 13, 14 і 16 грудня 1993 року суд провів слухання. Подальші слухання, призначені на кінець січня 1994 року, було скасовано, оскільки 26 січня 1994 року заявник вчинив спробу самогубства, прийнявши надмірну дозу ліків (див. пункти 63–64 нижче).

25. Розгляд справи було продовжено 14, 15 і 16 лютого 1994 року. Слухання, призначені на 9 та 10 березня 1994 року, було скасовано через хворобу головуючого судді. Наступні засідання відбулися 14, 15 і 16 червня 1994 року. За цей час заявник пройшов психіатричне обстеження у тюремній лікарні Вроцлава (*Wrocław*) (див. пункт 58 нижче).

26. Наступне засідання суду відбулося 11 липня 1994 року. Засідання, призначені на 12 та 14 липня 1994 року, було скасовано з огляду на те, що заявник відкликав довіреність, яку він надав своєму захисникові. Розгляд було продовжено 20, 21 і 22 вересня, 25 і 26 жовтня та 14 і 15 листопада 1994 року. Засідання, призначені на 20, 21 і 22 грудня 1994 року, було скасовано через госпіталізацію одного із співобвинувачених у справі.

27. 17 листопада 1994 року заявник подав голові Краківського воєводського суду скаргу на тривалість свого запобіжного ув'язнення і на ведення провадження в його справі. Зокрема, він скаржився, що всіх дев'ятьох його співобвинувачених було звільнено, а він і далі перебував під вартою, попри те що загальна тривалість запобіжного ув'язнення на той час уже перевищила два роки. Він твердив, що в протоколі засідання не відбито показань свідків і що суд не долучив до справи подань, про які клопотався він та його захисник, не дозволивши йому вільно викласти свою версію обставин справи. Кримінальне переслідування проти нього, що на той час тривало вже понад чотири роки, було, за його словами, «кошмаром».

28. 7 грудня 1994 року заявник подав до суду скаргу на якість психіатричного догляду в тюрмі. Головуючий суддя зажадав від адміністрації в'язниці пояснень. Та повідомила про кількість медичних експертиз, які пройшов заявник, подробиці отриманих висновків і надала копії відповідних медичних документів.

29. Приблизно в той самий час заявник знову звернувся до суду з клопотанням про звільнення з-під варти за станом здоров'я; він також посилався на сімейні обставини, запевняючи, що його тривале перебування під вартою є великим тягарем для сім'ї. 8 грудня 1994 року Краківський воєводський суд клопотання відхилив.

30. 4 січня 1995 року Краківський апеляційний суд (*Sąd Apelacyjny*), розглянувши апеляцію заявника, підтвердив рішення воєводського суду й постановив, що заявник має залишатися під вартою і далі — з огляду на обґрунтовану підозру у вчиненні ним правопорушень, які були предметом судового розгляду, і з метою запобігти його переховуванню від правосуддя. Суд також вирішив, що становище сім'ї заявника хоч і було складним, проте не вважалося обставиною, яка свідчила б на користь його звільнення з-під варти.

31. 25 січня 1995 року адвокат заявника звернувся до Краківського воєводського суду з проханням скасувати постанову про взяття заявника під варту і звільнити його під нагляд поліції. Він підкреслив, що 23 січня 1995 року заявник вчинив у в'язниці ще одну спробу самогубства, намагаючись повіситися (див. пункти 69—70 нижче). Ця подія з очевидністю вказувала на те, що подальше тримання заявника під вартою, зважаючи на його хронічну депресію, може загрожувати його життю. Крім того, адвокат зазначив, що заявника було повторно взято під варту лише через неявку на засідання, а тепер цей факт уже не може бути підставою для тримання його під вартою, оскільки докази проти заявника вже заслухано і запобіжне ув'язнення вже не потрібне як захід для забезпечення належного перебігу судового процесу.

32. 13 лютого 1995 року Краківський воєводський суд це клопотання відхилив, установивши, що, згідно з повідомленням відповідних пенітенціарних установ, спроба заявника вчинити суїцид мала на меті привернути до себе увагу і що первинні підстави для його взяття під варту чинності не втратили. У відповідному документі, датованому 10 лютого 1995 року, сказано:

> «У відповідь на запит [воєводського] суду щодо обвинуваченого підтверджуємо, що Анджей Кудла, який залишається у вашому розпорядженні, ... о 4 год. 45 хв. 23 січня цього року вчинив спробу самогубства з метою привернути до себе увагу.
>
> На підставі інформації, повідомленої черговим лікарем, психіатром і психологом, встановлено, що заарештований страждає на розлад особистості з проявами реактивної депресії. Внаслідок спроби самогубства на шиї

заарештованого з'явилося легке садно у вигляді смуги, яку залишає мотузка після повішення; неврологічних змін не зареєстровано.

Заарештований вдався до цього демонстративного кроку, вважаючи, що кримінальне провадження триває надто довго, і з наміром дистанціюватися від висунутих проти нього обвинувачень.

Незважаючи на проблеми в емоційній сфері, він контролює ситуацію і чинить тиск на [пенітенціарні установи].

Згідно з рішенням начальника установи, дисциплінарного стягнення до нього не застосовувалося. [З ним були проведені] сеанси психокорекції з метою пояснити, чим така поведінка загрожує його здоров'ю й життю.

У висновку психіатричної експертизи (проведеної після спроби самогубства) зафіксовано регрес симптомів реактивної депресії.

Заарештований і далі перебуває в багатомісній камері з огляду на можливість суїцидного рецидиву через суб'єктивний комплекс мученика. Його класифікують як важкого в'язня і тримають під постійним наглядом і контролем охорони та медичного персоналу в'язниці.

[Печатка і нерозбірливий підпис]».

33. 25 лютого 1995 року адвокат оскаржив рішення воєводського суду, стверджуючи, що психічний стан заявника значно погіршився і тепер він постійно страждає від депресії. Адвокат просив, щоб, замість покладатися на висновки пенітенціарних установ, суд призначив психіатрів та інших медичних експертів, які оцінили б стан здоров'я заявника. Він також твердив, що провадження триває невиправдано довго, підкреслюючи, що заявник перебуває під вартою вже два роки і чотири місяці.

34. 2 березня 1995 року Краківський апеляційний суд скаргу відхилив, вирішивши, що потреби звертатися до медиків-експертів немає і що заявника слід і далі тримати під вартою для забезпечення належного провадження. Пізніше, у період з 8 березня до 1 червня 1995 року, заявник іще чотири рази безуспішно клопотав про звільнення і оскаржував — так само без успіху — рішення про тримання його під вартою.

35. 13, 14 і 15 березня, 3, 4 і 5 квітня та 4, 5, 30 і 31 травня 1995 року воєводський суд провів засідання і заслухав свідків. Деяких свідків, які раніше не з'являлися до суду, на слухання припровадила поліція.

36. 1 червня 1995 року Краківський воєводський суд засудив заявника за шахрайство та підроблення документів до шести років ув'язнення і штрафу в розмірі 5 000 польських злотих. 2 червня 1995 року заявник та його адвокат подали апеляцію.

37. 1 серпня 1995 року заявник подав міністрові юстиції скаргу у зв'язку з тим, що суд першої інстанції не виклав мотивів свого рішення протягом встановленого законом семиденного строку. Він стверджував, що затримка налічувала вже два місяці.

38. Згодом заявник звернувся з клопотанням про звільнення, твердячи, що тривале перебування під вартою значно зашкодило його здоров'ю та добробуту сім'ї. 14 серпня 1995 року Краківський воєводський суд відхилив клопотання. 31 серпня 1995 року Краківський апеляційний суд підтвердив це рішення, зазначивши, що підставою для тримання заявника під вартою є суворість накладеного покарання.

39. Ще одного, точно не встановленого, дня заявник подав скаргу міністрові юстиції щодо тривалості провадження в його справі, вказуючи на те, що Краківський воєводський суд протягом встановленого законом часу не виклав йому мотивів свого рішення, що призвело до значного затягування апеляційного провадження. 28 серпня 1995 року начальник управління з кримінальних справ Міністерства юстиції, відповідаючи заявникові на скаргу, повідомив, що мотивувальна частина рішення, ймовірно, налічуватиме понад двісті сторінок, а недотримання встановленого законом строку спричинене перебуванням судді-доповідача на лікарняному.

40. 27 вересня 1995 року, на вимогу воєводського суду, заявника обстежили судові психіатри Медичної колегії (*Collegium Medicum*) — факультету судової медицини Ягеллонського університету в м. Кракові. У відповідній частині їхнього висновку зазначено:

> «... Як видно з матеріалів і як установили медики-спеціалісти, обвинувачений проходив обстеження в психіатричному відділенні вроцлавської тюремної лікарні. Під час обстеження в стаціонарі було зафіксовано спроби суїциду та епізоди тривалого нечіткого знепритомнення (*vague losses of consciousness*). Вичерпні висновки ... звіту експертів-психіатрів із Вроцлава вказують на те, що обвинувачений виявляє ознаки розладу особистості і схильність до ситуативних реакцій, що не є вирішальною перешкодою для його перебування під вартою, за умови забезпечення гарантій амбулаторного психіатричного догляду.
>
> [Заявник] пояснив, що він, і досі перебуваючи в слідчій тюрмі, почувається дуже зле і потерпає від постійного головного болю в ділянці маківки (*apex*), який поширюється й на потиличну ділянку. Дуже часто страждає від задишки та утрудненого дихання, особливо вночі. Під час таких нападів він просить про допомогу працівників охорони, і ті доправляють його до медичної частини. У більшості випадків йому приписують реланіум [діазепам], який не вгамовує його страждань, проте він і далі приймає його в дозах щонайменше 30 мг вночі і 15 мг удень. Ці ліки, за його словами, "дають йому лад", і без них він уже не може обходитися. Йому дошкуляє постійна втома, безсоння і дратує те, що його й далі тримають у слідчій тюрмі. Він вважає це безглуздям, оскільки вже "давно відсидів" будь-який можливий у його випадку строк. Під час співбесіди з обвинуваченим на епідермісі основи його шиї виявили садно. Розстебнувши комір сорочки, побачили поздовжнє садно спереду шиї, яке відповідає борозноподібним слідам (*furrows*), що залишаються на жертві повішення. Обвинувачений

пояснив, що ... він спробував повіситися на простирадлі, але його повернули до життя. Це була друга його спроба самогубства, пояснити причини якої він не зміг. Заявник стверджує, що іноді в нього бувають провали у свідомості, і тоді він намагається позбавити себе життя — переважно шляхом повішення, а буває — передозовуючи ліки чи розрізаючи вени лезом. Він також розповів, що одного разу пішов з дому після сімейної суперечки, а за кілька тижнів потому прокинувся в пансіоні в Свіноуйсці, не розуміючи, як там опинився і що з ним було протягом цих тижнів.

Обстежуваний здатний підтримувати добрий вербальний контакт, орієнтуватися, але він увесь час напружений, дражливий, страждає від почуття несправедливості, його настрій дещо пригнічений. Твердить, що його лікують неправильно, дають якісь ліки, які не поліпшують його душевного стану, а навпаки, як він вважає, лише "провокують його психотропну поведінку".

Після психіатричного обстеження обвинуваченого направили до відділу електроенцефалографії для спеціального обстеження.

Висновки цього обстеження додаються до звіту.

Звіт

Обстеження обвинуваченого Анджея Кудли — чоловічої статі, тридцяти трьох років від народження, — та аналіз результатів попередніх обстежень та медичних і психологічних спостережень, здійснених під час кількох тижнів госпіталізації, свідчать, що його поточний психічний стан є наслідком розладів особистості та схильності до декомпенсації у важких ситуаціях. Ці розлади не мають психотичної природи; проте подальші спроби самогубства становитимуть реальну загрозу для його здоров'я. Вважаємо, що, якщо розгляд справи в суді ще якийсь час вимагатиме подальшого перебування обвинуваченого у в'язниці, його необхідно помістити до лікарняного блоку під нагляд спеціалістів і забезпечити доступ до психіатра та психолога.

Експерт *Експерт*

Д-р Ельжбета Скупень Д-р Анджей Женба»

41. 6 жовтня 1995 року заявник отримав мотивувальну частину судового рішення і невдовзі подав апеляцію. Матеріали справи було передано до Краківського апеляційного суду 14 листопада 1995 року.

42. 22 лютого 1996 року апеляційний суд скасував обвинувальний вирок і призначив повторне слухання справи з огляду на недотримання порядку формування складу суду першої інстанції і на численні порушення процесуальних норм. Під час розгляду апеляційної скарги адвокат заявника звернувся до суду з клопотанням щодо скасування постанови про тримання під вартою, але безуспішно.

43. 11 квітня 1996 року справу було передано до воєводського суду, який постановив розділити обвинувачених і виділити справу заявника в окреме провадження. Подальший розгляд відбувався окремо від інших.

44. 30 квітня 1996 року заявник подав клопотання про скасування чи зміну обраного щодо нього запобіжного заходу. 28 травня 1996 року Краківський воєводський суд ухвалив рішення, в якому, крім іншого, заявив, що:

«... На цьому етапі розгляду справи належне провадження можна забезпечити за допомогою інших, ніж тримання під вартою, запобіжних заходів. ... Суд скасовує постанову про тримання під вартою за умови внесення заявником застави в сумі 10 000 польських злотих протягом одного місяця від дня сповіщення його про це рішення. ...»

45. Заявник оскаржив це рішення і подав клопотання про зменшення розміру застави — з урахуванням його фінансового становища — або про обрання судом іншого запобіжного заходу з метою забезпечити належне провадження, а саме — звільнення під нагляд поліції.

46. 11 червня 1996 року суд першої інстанції отримав висновки призначеного ним психіатра. Експерт встановив у заявника стан хронічної депресії, що супроводжується суїцидним настроєм. На його думку, заявник був спроможний брати участь у слуханнях, але подальше тримання під вартою могло загрожувати його життю з огляду на ймовірність спроби самогубства.

47. 20 червня 1996 року Краківський апеляційний суд відхилив скаргу заявника на рішення від 28 травня 1996 року, постановивши, що призначена як застава сума не є надмірною, якщо зважити на розмір збитків, завданих правопорушеннями, у вчиненні яких його обвинувачено, та тяжкість цих правопорушень. Суд надав великої ваги тому фактові, що після скасування в липні 1992 року першої постанови про затримання він переховувався від правосуддя, через що був повторно взятий під варту. Застава, як додав суд, мала на меті забезпечити його присутність під час розгляду справи та запобігти вчиненню ним будь-яких дій, спрямованих на перешкоджання судочинству. З огляду на всі обставини справи, розмір встановленої застави є відповідним.

48. Невдовзі заявник подав омбудсменові (*Rzecznik Praw Obywatelskich*) скаргу на те, що загальна тривалість його запобіжного ув'язнення на той час уже перевищила три роки. Цю скаргу було подано голові Краківського апеляційного суду, який 12 липня 1996 року надіслав заявникові відповідь. У відповідній частині листа зазначено:

«... 30 квітня 1992 року вас було обвинувачено в шахрайстві та підробленні документів. Проект обвинувального акта стосувався десяти співобвинувачених, а показання належало відібрати у дев'яноста восьми свідків. Провадження було відкладено через те, що ви переховувалися, аж поки вас не було затримано в жовтні 1993 року. Ви подавали численні клопотання про звільнення. ... Перерва в провадженні між днем ухвалення рішення судом першої інстанції і днем, коли матеріали справи було передано до апеляційного суду, пояснюється обсягом вашої справи та розлогістю мотивувальної частини рішення (29 томів і 140 сторінок, відповідно). ... Мотивувальну частину, яка була готова до 16 серпня 1995 року, відіслали 16 вересня 1995 року, оскільки суддя-доповідач перебував на лікарняному.

> Єдина затримка в провадженні пов'язана з розглядом вашого клопотання про звільнення від 30 квітня 1996 року[;] його було розглянуто 28 травня 1996 року, оскільки з 1 по 5 травня 1996 року були державні свята. ...»

49. Тим часом заявник подав до Краківського воєводського суду нове клопотання про звільнення під нагляд поліції або про зменшення розміру застави, визначеного судом 28 травня 1996 року. 2 липня 1996 року суд відхилив клопотання. Адвокат заявника оскаржив це рішення, посилаючись на висновок психіатра від 11 червня 1996 року, згідно з яким заявника слід звільнити з-під варти через загрозу його життю.

50. 18 липня 1996 року Краківський апеляційний суд скаргу відхилив, зазначивши, що загроза життю заявника була «не абсолютна», оскільки у в'язниці він міг отримувати психіатричне лікування. Суд вирішив, що з метою забезпечення належного провадження і з огляду на поведінку заявника після звільнення в липні 1992 року його і далі слід тримати під вартою, якщо він не внесе застави в розмірі 10 000 польських злотих.

51. 31 липня 1996 року заявник знову звернувся до воєводського суду з клопотанням про зменшення розміру застави або про звільнення під нагляд поліції. Він заявив, що не має достатніх коштів для сплати такої значної суми. 19 серпня 1996 року суд відхилив це клопотання як очевидно необґрунтоване, зазначивши, що аргументи заявника щодо застави являли собою «безпідставну суперечку з органами юстиції» і що заставу міг би внести не тільки сам заявник, а й треті сторони.

52. Згодом заявник клопотав перед воєводським судом про своє звільнення з-під варти, щоб мати змогу забезпечити потрібну заставу. 10 вересня 1996 року суд це клопотання відхилив, ухваливши, між іншим, таке:

> «... Логічно, щоб [заявника] було звільнено саме після внесення застави. Прохання обвинуваченого поміняти порядок подій суперечить порядку судочинства та здоровому глузду і, отже, має бути відхилене. ...»

53. Початок повторного слухання було призначено на 10 жовтня 1996 року, але його відклали, через те що одного із співобвинувачених було затримано у зв'язку з порушенням проти нього кримінальної справи.

54. 29 жовтня 1996 року, після того як сім'я заявника внесла заставу в розмірі 10 000 польських злотих, Краківський воєводський суд скасував постанову про тримання його під вартою.

55. Наступні два засідання було призначено на 18 березня і 17 квітня 1997 року, але розгляд справи знову відклали, бо один із співобвинувачених захворів. Датами наступних слухань були визначені 6, 21 та 23 жовтня 1997 року. Згодом воєводський суд призначив слухання на такі дні 1998 року: 15 січня, 26 лютого, 19 березня, 6 та 28 квітня, 2, 22 та 24 червня, 13 липня, 23 вересня, 3 та 30 жовтня і 17 та 24 листопада. 4 грудня 1998 року суд визнав заявника винним в інкримінованих йому злочинах і засудив до шести років позбавлення волі.

56. 19 квітня 1999 року він оскаржив вирок. 27 жовтня 1999 року Краківський апеляційний суд змінив рішення суду першої інстанції і скоротив строк ув'язнення до п'яти років.

57. Після цього заявник подав касаційну скаргу (*kasacja*). 24 лютого 2000 року Краківський апеляційний суд, встановивши, що заявник виконав відповідні формальні вимоги до таких скарг, спрямував її до Верховного суду (*Sąd Najwyższy*). Розгляд у Верховному суді ще не завершився.

B. Медична допомога, надана заявникові під час його перебування під вартою в період з 4 жовтня 1993 року до 29 жовтня 1996 року,— за даними медичної картки з краківської слідчої тюрми

58. Заявник перебував у краківській слідчій тюрмі з 4 жовтня 1993 року до 29 жовтня 1996 року, лише за одним винятком: 9 березня 1994 року його перевели до вроцлавської тюремної лікарні, в якій він до 26 травня 1994 року проходив психіатричне обстеження, призначене в рамках провадження в іншій порушеній проти нього кримінальній справі.

59. Дані медичної картки свідчать, що невдовзі після взяття під варту заявника оглянув лікар. 6 жовтня 1993 року заявник попросив, щоб його оглянув психіатр. Огляд відбувся 15 жовтня. В заявника було діагностовано ситуативні реакції (*reactio situatione*). Ще раніше його тричі оглядав або консультував тюремний лікар.

60. У листопаді 1993 року тюремні лікарі оглядали заявника вісім разів. Було зазначено, що він потерпає від хронічного безсоння та відсутності апетиту, а відтак від частих нападів головного болю, запаморочення і має труднощі з концентрацією уваги.

61. 10 грудня 1993 року заявника оглянув психіатр і поставив діагноз: розлад особистості і депресивні реакції. Того місяця його ще чотири рази консультували або оглядали лікарі в'язничної амбулаторії. Він скаржився на безсоння і просив поміняти йому ліки. 24 грудня 1993 року лікар призначив йому консультацію психіатра.

62. 4 січня 1994 року заявник почав скаржитися, що у нього темніє в очах, і на головний біль.

63. 26 січня 1994 року заявник зробив спробу накласти на себе руки, прийнявши надмірну дозу ліків. Черговий лікар зробив такий запис:

> «Пацієнт непритомний, вербального контакту немає. ... З отриманих [від співкамерників] повідомлень випливає, що вчора він прийняв вечірню дозу ліків ... ніхто не бачив, щоб він приймав будь-які інші ліки.
>
> Діагноз: *intoxicatio medicamentosa acuta per os susp.* [підозра на гостре медикаментозне пероральне отруєння].
>
> Призначено: нагляд у стаціонарі і термінове психіатричне лікування».

64. Заявника помістили до тюремної лікарні, де він перебував 27–28 січня 1994 року з діагнозом «*status post intoxicationem medicamentosam*». Його було піддано кільком медичним тестам (морфологія клітин крові, токсикологічне дослідження сечі, електрокардіографія).

65. 27 лютого 1994 року заявника оглянув психіатр, який поставив діагноз — невротичний розлад.

66. З 26 травня 1994 року (дата повернення до вроцлавської тюремної лікарні) до початку листопада 1994 року заявник тринадцять разів звертався до лікарів тюремної амбулаторії. Він скаржився переважно на те, що важко засинає, що в нього часто по кілька днів поспіль болить голова, а також на застуду і шкірні захворювання. У вересні 1994 року він кілька разів записувався на прийом до психіатра. 9 листопада 1994 року, після огляду психіатра, йому поставлено діагноз — невротичний розлад.

67. Тим часом 5 листопада 1994 року черговий тюремний лікар попросив, щоб заявника ще раз оглянув психіатр. Психіатр оглянув заявника 7 грудня 1994 року і підтвердив попередній діагноз. У картці є записи про скарги заявника на запаморочення й розлад сну.

68. 2 січня 1995 року черговий лікар попросив додаткового психіатричного огляду для заявника. 11 і 13 січня 1995 року лікар занотував, що заявник до нього не з'явився. 16 січня 1995 року заявникові дали якісь не встановлені ліки.

69. 23 січня 1995 року заявник вчинив спробу самогубства шляхом повішення. Того дня лікарі зробили в медичній картці два записи. У відповідній частині першого запису черговий лікар зазначив:

> «Приблизно о 4:30 він відкрито вчинив спробу самогубства шляхом повішення на санітарному обладнанні на стіні. Кров'яний тиск — 110/60 ... У лівій ніздрі — невелика кількість кривавої піни. Садна, виявлені на шкірі шиї, відповідають слідам, характерним для повішення. ... Спілкуватися не бажає. ...
>
> Діагноз: відкрита спроба самогубства шляхом повішення.
>
> Лікарські рекомендації: психіатричне обстеження...»

Другий запис, який належить терапевтові, містить таке:

> «Загальний стан — добрий. ... Здатен логічно спілкуватися. Стверджує, що ця спроба самогубства не була першою.
>
> Діагноз: постсуїцидний стан.
>
> Лікарські рекомендації: психіатричне обстеження. Стаціонарного лікування не потребує».

70. 24 січня 1995 року заявника оглянув психіатр, який дійшов такого висновку:

> «Добрий вербальний контакт, емоційний стан задовільний. ... У психіатричному відділі тюремної лікарні Вроцлава перебував... до червня 1994 року. Спроба самогубства: "Я далі не можу терпіти". Неспокійний. Розлади

сну, відсутність апетиту, нудота, блювання. Провадження триває три роки — без вироку, раніше судимостей не мав. Власні дії його лякають: "Не знаю, що на мене найшло".

Діагноз: стан після спроби самогубства шляхом повішення. Ситуативна депресивна реакція».

71. 3 лютого 1995 року заявника знову оглянув психіатр. Він зробив такий запис:

«Контакт — добрий. Повна орієнтація, настрій урівноважений. Психотичних симптомів немає. Є скарги: "Почуваюся зле, з мене цього досить, погано сплю, я повішуся".

Діагноз: розлад особистості; аутоагресивна реакція».

72. У березні 1995 року лікарі оглядали заявника шість разів, з яких двічі — психіатри. У відповідній частині медичного висновку, виданого після першого огляду, занотовано:

«Краків, 7 березня 1995 року

Медичний висновок

Щодо стану здоров'я в'язня

Скарги в'язня, попередні захворювання й операції: Скаржиться на труднощі з концентрацією уваги, психомоторне збудження, відчуття внутрішньої напруги, часті болі в надчерев'ї. В анамнезі — часті спроби самогубства, включаючи спроби повішення та передозування ліків. Регулярні психіатричні обстеження. ...

Психіатрична консультація 7 березня 1995 року. Ситуативні реакції з ознаками депресії. Спроможний брати участь у судовому провадженні...»

Після другого обстеження, 31 березня 1995 року, лікар записав:

«Добрий контакт, повна орієнтація, дисфоричний настрій. Скарги: напруження, ... розлади сну, труднощі з концентрацією уваги.

Діагноз: невротичний розлад».

73. З початку квітня і до кінця грудня 1995 року заявника — на власне прохання чи за клопотанням тюремних лікарів — принаймні раз на місяць оглядали психіатри. Крім того, його лікували й від інших хвороб. Щодо психічного стану заявника, то, як випливає з медичної картки, він часто скаржиться на депресію, порушення сну, напруження, труднощі з концентрацією уваги, роздратованість і на те, що його стан не поліпшується.

74. У період з початку січня до кінця серпня 1996 року лікарі оглядали заявника тридцять два рази; дванадцять разів — психіатри.

II. ВІДПОВІДНЕ НАЦІОНАЛЬНЕ ПРАВО І ПРАКТИКА

75. На час, що має значення для справи, норми, які регламентували порядок запобіжного ув'язнення, містилися у статті 24 під назвою «Запобіжні заходи»

(*Środki zapobiegawcze*) Закону від 19 квітня 1969 року, а саме — Кримінально-процесуального кодексу (*Kodeks postępowania karnego*). Тепер цей кодекс утратив чинність. Його було скасовано і замінено Законом від 6 червня 1997 року (більше відомим як «новий Кримінально-процесуальний кодекс»), що набрав чинності 1 вересня 1998 року.

76. До «запобіжних заходів» Кодекс, між іншим, відносить запобіжне ув'язнення, звільнення під заставу та нагляд поліції.

Стаття 209 встановлює загальні підстави для застосування запобіжних заходів:

«Запобіжні заходи можуть бути застосовані з метою забезпечення належного провадження у справі, в разі якщо зібрані проти обвинуваченого докази дають достатні підстави для висновку про вчинення ним кримінального правопорушення».

Пункт 1 статті 217 визначає підстави для запобіжного ув'язнення. Відповідна частина цього положення — в редакції, що була застосовна до 1 січня 1996 року, — передбачала:

«1. Запобіжне ув'язнення може бути обране, якщо:

1) існує обґрунтована підозра, що обвинувачений переховуватиметься, зокрема якщо він не має постійного місця проживання [в Польщі] або якщо його особу неможливо встановити; або

2) існує обґрунтована підозра, що обвинувачений робитиме спроби схилити свідків до неправдивих свідчень або в будь-який інший незаконний спосіб перешкоджатиме належному провадженню; або

3) обвинуваченому інкримінують учинення тяжкого злочину або повторні дії, що мають ознаки злочину, передбачені Кримінальним кодексом; або

4) обвинуваченому інкримінують учинення правопорушення, що становить серйозну небезпеку для суспільства.

...»

З 1 січня 1996 року підпункти 3 і 4 пункту 1 статті 217 були скасовані і вся норма дістала нову редакцію. Відповідні пункти сформульовано так:

«1) існує обґрунтована підозра, що обвинувачений втече або переховуватиметься, зокрема в разі неможливості встановити його особу або через відсутність постійного місця проживання [в Польщі]; або

2) [у формулюванні, чинному до 1 січня 1996 року]».

Пункт 2 статті 217 передбачав таке:

«Якщо обвинуваченому інкримінують учинення тяжкого або умисного злочину, [за вчинення якого] закон передбачає покарання, верхня межа якого становить щонайменше вісім років позбавлення волі, або якщо за вироком суду першої інстанції йому було призначене покарання у вигляді позбавлення волі на строк щонайменше три роки, обґрунтуванням потреби подовжити запобіжне ув'язнення з метою забезпечити належне

провадження у справі може бути ймовірність призначення йому суворої міри покарання».

Кодекс передбачав певні межі розсуду щодо застосування того чи того запобіжного заходу. Пункт 1 статті 213 і статті 218 та 225 Кодексу ґрунтуються на засаді, що запобіжне ув'язнення є крайнім запобіжним заходом на випадок, коли менш суворі заходи виявляються недостатніми.

Пункт 1 статті 213 передбачав таке:

«Запобіжний захід [включно із запобіжним ув'язненням] підлягає негайному скасуванню або заміні, якщо зникають підстави для його застосування або виявлено нові обставини, які обґрунтовують скасування обраного заходу або його заміну на більш чи менш суворий».

Стаття 225 встановлювала:

«За винятком випадків, коли запобіжне ув'язнення є обов'язковим, цей захід не застосовується, якщо достатнім запобіжним заходом вважатиметься застава чи нагляд поліції або і те й інше разом».

Положення про «обов'язковість запобіжного ув'язнення» (наприклад, тримання під вартою під час розгляду апеляційної скарги щодо вироку про позбавлення волі на строк понад три роки) були скасовані 1 січня 1996 року Законом від 29 червня 1995 року про внесення змін до Кримінально-процесуального кодексу та деяких інших актів кримінального законодавства.

І, нарешті, стаття 218 передбачала таке:

«Якщо особливі причини не вимагають іншого, запобіжне ув'язнення скасовують, зокрема, якщо:

1) воно може серйозно загрожувати життю чи здоров'ю обвинуваченого; або

2) воно може призвести до особливо тяжких наслідків для обвинуваченого чи його сім'ї».

77. Відповідно до польського права, «звільнення під заставу» означає не звільнення за умови, що затриманий зобов'язується сплатити суду встановлену суму в разі своєї неявки, а звільнення за умови, що, перш ніж затриманого звільнять, він сам або його поручителі сплачують суду визначену заставу.

78. Стаття 219 Кодексу стосувалася лікування обвинуваченого під час запобіжного ув'язнення. Вона передбачала таке:

«Якщо стан здоров'я обвинуваченого вимагає лікування в медичній установі, подальше тримання його під вартою можливе лише за умови переведення до такої установи».

79. Стаття 214 Кримінально-процесуального кодексу передбачала, що подавати клопотання про звільнення з-під варти обвинувачений може будь-коли:

«Обвинувачений може будь-коли подавати клопотання про скасування чи зміну запобіжного заходу.

Рішення щодо такого клопотання протягом трьох діб ухвалює прокурор, а після висунення обвинувачення — суд належної юрисдикції».

80. У пункті 1 статті 371 Кодексу встановлювалися строки підготовки мотивувальної частини рішення суду першої інстанції в разі його оскарження в порядку апеляції. Згідно з відповідним положенням:

«Мотивувальна частина рішення готується протягом семи діб від дня подання апеляційної скарги; у складних справах, коли вкластися у встановлений строк немає можливості, голова суду може подовжити цей строк на точно визначений період ...».

81. Кодекс встановлював два головні засоби правового захисту в порядку оскарження — так звані «апеляційні засоби»: апеляція, яку, згідно зі статтею 374 і подальшими, можна було подавати тільки на вироки суду, та проміжна апеляція, яку, згідно зі статтею 409 і подальшими, можна було подавати проти інших рішень, окрім вироків, та проти постанов про призначення запобіжних заходів. Конкретного положення, яке прямо передбачало б засоби правового захисту від бездіяльності судових органів, у межах кримінального провадження не існувало (і не існує досі).

ЩОДО ПРАВА

I. СТВЕРДЖУВАНЕ ПОРУШЕННЯ СТАТТІ 3 КОНВЕНЦІЇ

82. Заявник стверджував, що йому, коли він, починаючи з 4 жовтня 1993 року, перебував під вартою, не було надано належного лікування. Його тримали в краківській слідчій тюрмі, де не було психіатричного відділення і де жодних серйозних зусиль для лікування його хронічної депресії не докладали. За його словами, це спричинило його неодноразові спроби самогубства в тюрмі і становило нелюдське й таке, що принижує гідність, поводження у значенні статті 3 Конвенції, яка передбачає:

«Нікого не може бути піддано катуванню, нелюдському чи такому, що принижує гідність, поводженню або покаранню».

83. Заявник стверджував, що стаття 219 Кримінально-процесуального кодексу зобов'язувала органи влади принаймні зважити на стан його здоров'я і визначитися, чи потребує він поміщення до відповідної лікувальної установи (див. пункт 78 вище). Їм, безперечно, було добре відомо, що він мав схильність до суїциду, яка неминуче посилювалася через специфічні умови перебування в ув'язненні. Доказів у них було цілком достатньо, оскільки раніше його звільняли з-під варти в процесі розгляду справи з огляду на можливі небезпечні наслідки для його життя, які могло спричинити тривале перебування під вартою.

84. З 4 жовтня 1993 року до 29 жовтня 1996 року, тобто протягом трьох років, його знову тримали під вартою. Упродовж цього часу його лише раз лікували в «медичній установі», як того вимагає стаття 219. У березні 1994 року суд

постановив помістити його на кілька місяців до психіатричного відділу вроцлавської тюремної лікарні. На думку заявника, суд зробив це тільки з огляду на помітне погіршення його стану після спроби самогубства, вчиненої в січні 1994 року.

85. Заявник також стверджував, що після цього короткого періоду спеціалізованого лікування його знову перевели до краківської слідчої тюрми, де не давали жодних ліків, які могли б утримати його від подальших спроб самогубства, і де його тримали в тяжких умовах позбавлення свободи разом із засудженими злочинцями. Він вважав це психологічно нестерпним і 23 січня 1995 року знову зробив спробу накласти на себе руки. Він заявляв, що адміністрація тюрми свавільно і безпідставно визнала цю спробу самогубства не справжньою, а такою, що ставила за мету привернути до себе увагу, і саме так охарактеризувала цю подію в суді, не згадавши, що наступного дня психіатр діагностував його поведінку як «ситуативну депресивну реакцію».

Попри такий діагноз, органи влади — як він додав — не зробили нічого посутнього, щоб поліпшити його стан або подбати про надання йому відповідної психіатричної допомоги. Суд першої інстанції не тільки не забезпечив постійного контролю за його здоров'ям та умовами тримання під вартою, а й зовсім не зважив на висновки лікарів. Зокрема, його тримали в тюрмі з 11 червня до 29 жовтня 1996 року, хоч у перший із зазначених днів спеціаліст-психіатр оцінив його стан як дуже серйозний і констатував, що безперервне тримання заявника під вартою становить серйозну загрозу для його життя. У підсумку, тримання його під вартою, без огляду на можливу загрозу його життю, і ненадання належної медичної допомоги становило поводження, яке суперечило статті 3 Конвенції.

86. Представники Уряду заперечували, стверджуючи, що оскаржуване поводження — якщо не говорити про суб'єктивні відчуття заявника — не сягало мінімального рівня жорстокості, про який ідеться в статті 3. Вони насамперед наполягали, що у світлі медичних даних, які вони подали до Суду, не існувало жодних сумнівів у тому, що відповідні органи влади уважно та регулярно стежили за станом психічного здоров'я заявника і забезпечували йому належну медичну допомогу.

87. Щодо того, чи виконали органи влади свій обов'язок за статтею 219 Кримінально-процесуального кодексу — помістити заявника до «належної медичної установи», то Уряд зазначив, що, згідно із записами в історії хвороби, заявника госпіталізували до тюремних лікарень щоразу, коли це було необхідно. Окрім згаданого вище обстеження у Вроцлаві, його помістили до лікарні після другої спроби самогубства. З огляду на викладене, немає підстав для будь-яких закидів щодо цього на адресу органів влади.

88. Як додав Уряд, не можна стверджувати, ніби судові органи не перевіряли, чи отримував заявник належну медичну допомогу, або не впевнювалися, що стан його здоров'я дозволяє й далі тримати його під вартою. Суди часто довідувались у в'язничних служб про здоров'я заявника, вивчали, за потреби,

висновки психіатричних експертиз і вживали заходів на поліпшення його становища. Наприклад, суд першої інстанції негайно відреагував на скаргу заявника (від 7 грудня 1994 року) щодо якості психіатричного лікування, надаваного йому в тюрмі, і зажадав пояснень відповідних пенітенціарних служб. Окрім того, суд з кількох приводів звертався із запитами до психіатрів стосовно їхніх висновків про здоров'я заявника.

89. І нарешті, Уряд закликав Суд підтримати окрему думку, висловлену кількома членами Комісії, які погоджувалися, що від органів влади можна було очікувати більшої уваги до стану психічного здоров'я заявника, проте вважали, що їхні дії не завдали йому страждань такою мірою, щоб це становило нелюдське або таке, що принижує гідність, поводження.

90. Як неодноразово наголошував Суд, стаття 3 Конвенції закріплює одну з найбільших цінностей демократичного суспільства. Вона забороняє — без будь-яких винятків — катування, нелюдське або таке, що принижує гідність, поводження та покарання без огляду на обставини чи поведінку потерпілого (див., серед багатьох інших джерел, рішення у справі «V. проти Сполученого Королівства» (*V. v. the United Kingdom*) [GC], № 24888/94, п. 69, ECHR 1999-IX, і «Лабіта проти Італії» (*Labita v. Italy*) [GC], № 26772/95, п. 119, ECHR 2000-IV).

91. Утім, жорстокість поводження має сягати певного мінімального рівня, щоб на неї поширювалася юрисдикція статті 3. Оцінка цього мінімуму неминуче відносна; вона залежить від сукупності фактів у справі — таких як, наприклад, характер і обставини поводження, форма і спосіб його реалізації, тривалість, фізичні та психічні наслідки, а в деяких випадках — стать, вік і стан здоров'я потерпілого (див., наприклад, рішення у справі «Ранінен проти Фінляндії» (*Raninen v. Finland*) від 16 грудня 1997 року, *Reports of Judgments and Decisions*, 1997-VIII, с. 2821–22, п. 55).

92. Суд вважав поводження за «нелюдське», якщо, крім іншого, воно було умисним, застосовувалося впродовж кількох годин поспіль і призводило або до справжніх тілесних ушкоджень, або до гострих фізичних чи душевних страждань. Поводження, на його думку, було «таким, що принижує гідність», якщо воно мало на меті викликати в потерпілих почуття страху, муки і меншовартості, а відтак принизити та зневажити їх. З іншого боку, Суд постійно підкреслює, що міра відповідних страждань і приниження в будь-якому разі має перевищувати ту, що неминуче є складником тієї чи іншої форми законного поводження чи покарання (див., *mutatis mutandis*, рішення в справах «Тайрер проти Сполученого Королівства» (*Tyrer v. the United Kingdom*) від 25 квітня 1978 року, серія A, № 26, с. 15, п. 30; «Соринґ проти Сполученого Королівства» (*Soering v. the United Kingdom*) від 7 липня 1989 року, серія A, № 161, с. 39, п. 100; і в згадуваній вище справі «V. проти Сполученого Королівства», п. 71).

93. Такий складник часто притаманний заходам із позбавлення особи її свободи. Проте не можна говорити, що здійснення такого заходу, як запобіжне ув'язнення, саме по собі ставить питання у світлі статті 3 Конвенції. Так само

не можна тлумачити цю статтю як таку, що накладає загальне зобов'язання звільняти взяту під варту особу за станом здоров'я чи поміщати її до лікарні загального режиму для надання їй якогось конкретного виду лікування.

94. Проте, згідно з цим положенням, держава зобов'язана забезпечити особі такі умови тримання під вартою, які не суперечать принципу поваги до її людської гідності, і щоб ні форма, ні спосіб здійснення зазначеного заходу не спричиняли їй душевних мук та інших страждань понад ту неминучу міру, що притаманна зазвичай триманню під вартою, і щоб, зважаючи на практичні вимоги ув'язнення, її здоров'я і загальний стан були належно забезпечені, окрім іншого, і шляхом надання їй потрібної медичної допомоги (див., *mutatis mutandis*, рішення у справі «Ерт проти Бельгії» (*Aerts v. Belgium*) від 30 липня 1998 року, *Reports* 1998-V, с. 1966, п. 64 і наступні).

95. Суд одразу зазначає, що у справі не заперечувався той факт, що як до, так і під час тримання заявника під вартою з 4 жовтня 1993 року до 29 жовтня 1996 року він страждав на хронічну депресію і що в тюрмі він двічі вчиняв спроби самогубства. Його стан діагностували також як розлад особистості чи невротичний розлад і ситуативну депресивну реакцію (див. пункти 58–67 і 69–72 вище).

96. Суд, крім того, зазначає, що докази медичного характеру, які йому (але не Комісії) надав Уряд, доводять, що під час запобіжного ув'язнення заявник регулярно звертався по допомогу лікаря і отримував її. Його оглядали різні лікарі-фахівці, і він часто отримував психіатричну допомогу (див. пункти 59–74 вище). З початку жовтня і до кінця грудня 1993 року його в тюрмі кілька разів обстежували психіатри (див. пункти 59–61 вище). Наприкінці 1993 року суд першої інстанції отримав висновок психіатра, який підтверджував, що стан здоров'я заявника на той час не був перешкодою для тримання його під вартою (див. пункт 21 вище, наприкінці).

Невдовзі після спроби самогубства у 1994 році — події, яка з огляду на наявні докази, здається, не була наслідком якихось помітних недоглядів органів влади і не була з ними пов'язана, — заявникові було надано спеціалізоване лікування у формі психіатричного спостереження у вроцлавській тюремній лікарні в період з 9 березня до 26 травня 1994 року (див. пункт 58 вище). Пізніше, після обстеження у Вроцлаві, його було піддано двом контрольним обстеженням — 9 листопада і 7 грудня 1994 року (див. пункти 66–67 вище).

97. Слід зазначити, що це не завадило йому в учиненні ще однієї спроби самогубства в січні 1995 року (див. пункт 69 вище). Проте Суд, не вважаючи за потрібне оцінювати, чим насправді була ця спроба — способом, як твердять органи влади, привернути до себе увагу чи наслідком страждань, спричинених хворобою, — не вбачає в матеріалах справи будь-чого, що доводило б відповідальність органів влади за те, що сталося.

98. Суд так само не бачить жодного недогляду з їхнього боку щодо організації психіатричного спостереження за заявником. Навпаки, він встановив, що з початку 1995 року і до самого звільнення 29 жовтня 1996 року

психіатр обстежував заявника принаймні раз на місяць. Лише 1996 року, тобто перед звільненням з-під варти, його обстежували дванадцять разів (див. пункти 70–74 вище).

99. Суд погоджується, що заявник, з огляду на саму природу його психологічного стану, був уразливіший за пересічну особу і що тримання його під вартою могло до певної міри загострити почуття неспокою, туги й страху. Він також бере до відома той факт, що з 11 червня до 29 жовтня 1996 року заявника тримали під вартою, незважаючи на висновок психіатра, згідно з яким тривале ув'язнення може поставити під загрозу його життя з огляду на ймовірність спроб самогубства (див. пункти 46–50 вище). Втім, спираючись на наявні докази та оцінюючи відповідні факти, Суд не вважає встановленим, що заявникові довелося зазнати поводження, жорстокість якого сягала б рівня, достатнього для того, щоб на нього поширювалася дія статті 3 Конвенції.

100. Отже, порушення цієї статті не було.

II. СТВЕРДЖУВАНЕ ПОРУШЕННЯ ПУНКТУ 3 СТАТТІ 5 КОНВЕНЦІЇ

101. По-друге, заявник скаржився, що його запобіжне ув'язнення було надмірним, і стверджував, що цим було порушено пункт 3 статті 5 Конвенції, згідно з яким:

> «Кожен, кого заарештовано або затримано згідно з положеннями підпункту с пункту 1 цієї статті, має... право на судовий розгляд упродовж розумного строку або на звільнення до початку судового розгляду. Таке звільнення може бути обумовлене гарантіями явки в судове засідання».

A. Період, що береться до уваги

102. У межах провадження заявник двічі перебував у запобіжному ув'язненні. Першого разу його затримали 8 серпня 1991 року і тримали під вартою майже рік, а саме — до 27 липня 1992 року. А потім заарештували 4 жовтня 1993 року і тримали під вартою приблизно три роки, до звільнення під заставу 29 жовтня 1996 року (див. пункти 10, 18–20 і 54 вище).

103. Утім, оскільки заява Польщі про визнання права на індивідуальне звернення у цілях колишньої статті 25 Конвенції набрала чинності 1 травня 1993 року, то період тримання заявника під вартою до цієї дати не належить до юрисдикції Суду *ratione temporis*.

104. Крім того, Суд повторює, що, зважаючи на істотний зв'язок пункту 3 статті 5 Конвенції з пунктом 1 (с) цієї статті, особа, засуджена судом першої інстанції, не може розглядатися як затримана «з метою припровадження її до встановленого законом компетентного органу на підставі обґрунтованої підозри у вчиненні нею правопорушення», як це зазначено в останньому зі згаданих положень, а перебуває в статусі, передбаченому пунктом 1 (а) статті 5, яка дозволяє позбавляти свободи «після... засудження компетентним судом» (див., наприклад, рішення у справі «В. проти Австрії» (*B. v. Austria*) від 28

березня 1990 року, серія A, № 175, с. 14–16, п. 36–39). Отже, період тримання заявника під вартою з 1 червня 1995 року, тобто дня його засудження судом першої інстанції, до 22 лютого 1996 року, тобто дня, коли вирок було скасовано і справу повернули на дослідування, не може бути взятий до уваги в цілях пункту 3 статті 5.

105. Тому Суд вважає, що період, який потрібно взяти до уваги, складається з двох окремих строків (перший — від 4 жовтня 1993 року до 1 червня 1995 року, другий — від 22 лютого до 29 жовтня 1996 року) і загалом становить два роки, чотири місяці і три дні.

B. Розумність строку тримання під вартою

106. Заявник доводив, що органи влади не змогли навести достатніх підстав для його запобіжного ув'язнення. Передусім не було жодної вагомої причини для тримання його під вартою в період з 4 жовтня 1993 року і далі, оскільки, надавши медичну довідку, яка підтверджувала перебування його на лікарняному, він належно обгрунтував свою відсутність на слуханнях у лютому та березні 1993 року. Більше того, від самого початку було очевидно, що його присутність на розгляді можна було гарантувати не шляхом тримання під вартою, а інших заходів — таких як застава, нагляд поліції чи поєднання обох цих заходів.

107. У будь-якому разі, на його думку, тримання під вартою до суду впродовж двох років і чотирьох місяців не можна вважати за «розумне». Фактично в межах відповідного провадження він перебував під вартою не лише ті два роки й чотири місяці, які підпадають під юрисдикцію Суду *ratione temporis* та під дію пункту 3 статті 5, а загалом чотири роки і тринадцять днів.

108. Уряд відповів, що головною причиною повторного взяття заявника під варту 4 жовтня 1993 була не його неявка до суду в лютому й березні 1993 року, а те, що його адвокат порушив строки, встановлені для подання висновків судового експерта щодо стану здоров'я заявника.

109. Уряд стверджував, що до взяття заявника під варту спричинилася його власна поведінка. Цей захід було обрано з метою запобігти його переховуванню, як це трапилося після звільнення з-під варти в липні 1992 року. Пізніше суд першої інстанції розглянув питання про звільнення заявника під заставу. Аби зменшити ризик нової втечі від правосуддя, розмір застави було встановлено в сумі 10 000 польських злотих, що відповідало збиткам, завданим інкримінованими злочинами, але заявник вважав цю суму надмірною і кілька місяців її не вносив. Таким чином, затримка з його звільненням була спричинена невчасною сплатою належної застави і, отже, викликана самим заявником. На переконання Уряду, провадження велося з належною ретельністю і для звинувачень органів влади у періодичній бездіяльності, якою нібито характеризувалася їхня поведінка, немає підстав. З огляду на це, Уряд просив Суд визнати, що тривалість перебування заявника під вартою не перевищувала «розумного строку» в значенні пункту 3 статті 5 Конвенції.

110. Суд повторює, що питання про обґрунтованість періоду тримання під вартою не можна розглядати абстрактно. Оцінювати, наскільки виправданим є подальше тримання обвинуваченого під вартою, в кожній справі потрібно з огляду на конкретні обставини. У тій чи тій справі безперервне тримання під вартою можна виправдати лише в разі, якщо існують конкретні ознаки справжнього суспільного інтересу, який, попри презумпцію невинуватості, переважає принцип поваги до особистої свободи, викладений у статті 5 Конвенції (див., окрім інших джерел, згадуване вище рішення у справі Лабіти, п. 152 і наступні).

Обов'язок забезпечити, щоб у тій чи тій справі запобіжне ув'язнення не перевищувало розумних строків, покладається насамперед на національні судові органи. Вони повинні, належно враховуючи принцип презумпції невинуватості, дослідити всі факти, що свідчать на користь і проти існування згаданого вище суспільного інтересу, що обґрунтовує відступ від положення статті 5, і викласти їх у своїх ухвалах за заявами про звільнення. По суті, рішення про порушення пункту 3 статті 5 Суд має виносити, спираючись на мотиви, наведені в цих ухвалах, і на добре задокументовані факти, наведені заявником у скаргах (див. рішення у справі «Мюллер проти Франції» (*Muller v. France*) від 17 березня 1997 року, *Reports* 1997-II, с. 388, п. 35).

111. Постійне існування обґрунтованої підозри у вчиненні заарештованим правопорушення, є умовою *sine qua non* законності подальшого тримання під вартою, але з часом її вже буде замало. І тоді Суд має встановити, чи виправдовують й інші підстави, наведені органами судової влади, подовження строку тримання під вартою. У разі, якщо такі підстави виявляться «відповідними» і «достатніми», Суд повинен буде переконатися ще й у тому, що органи влади держави, здійснюючи провадження, виявили «належну ретельність» (там само).

112. Суд зауважує, що у справі не був з очевидністю заперечений факт, що головною причиною, з якої органи влади розпорядилися оголосити заявника в розшук і повторно тримати його під вартою до суду, було те, що він прогаяв строк подання медичної довідки і не зазначив адреси, на яку йому могли надсилати виклики до суду під час його лікування в Свіноуйсці (див. пункт 19 вище). Саме на ці два факти спиралися і Краківський воєводський, і Краківський апеляційний суди, роблячи висновок про існування ризику втечі заявника від правосуддя, чим, власне, і було обґрунтоване тримання його під вартою з метою забезпечити належне провадження. Згадані суди підтверджували цей висновок чи не в усіх своїх ухвалах щодо відхилення численних клопотань заявника про звільнення з-під варти, які він подавав протягом років після арешту 4 жовтня 1993 року (див. пункти 29–34 вище).

113. Знову ж таки, небезпека того, що він переховуватиметься, була одним з головних чинників, які взяв до уваги воєводський суд, визначаючи суму застави, що її мав внести заявник (див. пункти 44–47 вище). Ця небезпека була підставою для тримання його під вартою до винесення рішення про розмір застави (див. пункти 49–54 вище) і, крім обґрунтованої підозри у вчиненні

заявником кримінальних діянь — шахрайства та підроблення документів, була справді головною причиною, з якої його тримали під вартою весь відповідний період.

114. Суд погоджується, що така підстава, на додаток до обґрунтованої підозри у вчиненні заявником зазначених кримінальних правопорушень, спочатку могла бути достатньою для виправдання тримання його під вартою. Проте з часом вона неминуче ставала менш істотною, і, зважаючи на те, що перед повторним арештом 4 жовтня 1993 року заявник уже майже рік провів під вартою (див. пункти 10–18 і 102–103 вище), лише абсолютно незаперечні підстави переконали б Суд у тому, що його подальше тримання під вартою протягом двох років і чотирьох місяців було таки виправдане у світлі пункту 3 статті 5.

115. У цій справі Суд не вбачає жодної з таких підстав, зокрема тому, що суди, попри неодноразові посилання на два згадані вище випадки, коли заявник не дотримав розпоряджень суду, не згадали жодної іншої обставини, яка доводила б, що зазначена вище небезпека справді існувала протягом усього відповідного часу.

116. Таким чином, Суд робить висновок, що причини, на які посилалися суди, ухвалюючи свої рішення, були недостатніми для обґрунтування періоду тримання заявника під вартою, що розглядається.

117. Отже, пункт 3 статті 5 Конвенції було порушено.

III. СТВЕРДЖУВАНЕ ПОРУШЕННЯ ПУНКТУ 1 СТАТТІ 6 КОНВЕНЦІЇ

118. Заявник стверджував, що його право на «судовий розгляд упродовж розумного строку» також не було дотримане, на порушення пункту 1 статті 6 Конвенції, згідно з яким:

> «Кожен при ... встановленні обґрунтованості ... будь-якого кримінального обвинувачення, висунутого проти нього, має право на ... розгляд упродовж розумного строку ... судом ...»

A. Період, що береться до уваги

119. Початок провадження у справі не ставився під сумнів; за спільною згодою, відповідною датою визнано 8 серпня 1991 року, коли заявникові було висунуто обвинувачення. Проте сторони не дійшли згоди щодо того, чи можна вважати провадження таким, що триває до цього часу, для цілей пункту 1 статті 6.

120. Заявник наполягав, що «обвинувачення проти нього» тоді ще не були визначені, оскільки у Верховному суді саме тривав розгляд його касаційної скарги по суті.

121. Уряд стверджував, що розгляд справи завершився 27 жовтня 1999 року, коли Краківський апеляційний суд виніс остаточне рішення, і що до справи не мав стосунку факт подання чи неподання заявником касаційної скарги до

Верховного суду, оскільки така скарга була винятковим засобом правового захисту, з допомогою якого можна було оскаржити тільки остаточні рішення судів.

122. Суд іще раз повторює, що пункт 1 статті 6 не зобов'язує держави засновувати апеляційні або касаційні суди. Проте держава, яка встановлює такі суди, має забезпечити особам, які відповідають перед законом, основні гарантії статті 6 (див., серед інших джерел, рішення у справі «Делькур проти Бельгії» (*Delcourt v. Belgium*) від 17 січня 1970 року, серія A, № 11, с. 13–15, п. 25, та у справі «Бруалла-Гомес де ла Торре проти Іспанії» (*Brualla Gómez de la Torre v. Spain*) від 19 грудня 1997 року, *Reports* 1997-VIII, с. 2956, п. 37).

Тим часом спосіб, у який положення статті 6 застосовують до апеляційних або касаційних судів, залежить від конкретних особливостей відповідного провадження; не підлягає сумніву, що апеляційне чи касаційне провадження підпадає під дію статті 6 (див., *mutatis mutandis*, рішення у справі «Тваліб проти Греції» (*Twalib v. Greece*) від 9 червня 1998 року, *Reports* 1998-IV, с. 1427–28, п. 46). Відповідно, при вирішенні питання про розумність загального строку розгляду слід брати до уваги і тривалість таких проваджень.

123. З огляду на зазначене та за браком будь-яких доказів, що Верховний суд уже виніс відповідну ухвалу в справі заявника, Суд робить висновок, що провадження до цього часу триває вже понад дев'ять років. Утім, з огляду на свою юрисдикцію *ratione temporis* (див. пункт 103 вище), Суд може брати до уваги лише період тривалістю сім років і майже п'ять місяців, що минув від 1 травня 1993 року, хоча візьме до відома й стадію, на якій перебуває провадження на цей день (див., наприклад, рішення у справі «Гумен проти Польщі» (*Humen v. Poland*) [GC] від 15 жовтня 1999 року, № 26614/95, п. 58–59, у збірнику судових рішень не публікувалося).

B. Розумність строку, що розглядається

124. Суд оцінюватиме розумність строків провадження у світлі конкретних обставин справи та зважаючи на критерії, сформульовані в його практиці, зокрема щодо складності справи та поведінки заявника і відповідних органів влади у сенсі її наслідків для заявника (див., серед багатьох інших джерел, рішення у справі «Філіс проти Греції (№ 2)» (*Philis v. Greece (no. 2)*) від 27 червня 1997 року, *Reports* 1997-IV, с. 1083, п. 35, та у справі «Портінгтон проти Греції» (*Portington v. Greece*) від 23 вересня 1998 року, *Reports* 1998-VI, с. 2630, п. 21).

125. Заявник стверджував, що його справу ускладнили самі ж органи судової влади внаслідок неналежної організації розгляду справи. По-перше, крім нього, обвинувачення було висунуто іще дев'ятьом особам у цій справі, хоч обвинувачення проти них не мали жодного зв'язку з тими, що були висунуті проти нього. Це призвело до того, що як свідків було викликано дев'яносто вісім осіб, проте до справи заявника мали стосунок свідчення лише сімох із них. По-друге, при початковому розгляді справи суд мав неналежний склад, що призвело до скасування винесеного ним вироку і призначення повторного

розгляду. По-третє, суд із запізненням ухвалив постанову про виділення справи заявника в окреме провадження (*severance order*) і, зрештою, розглядав її осібно лише після скасування обвинувального вироку, винесеного судом першої інстанції за результатами початкового розгляду. Якби це було зроблено із самого початку, питання про висунуті проти заявника обвинувачення було б вирішене скоріше.

126. Далі заявник стверджував, що основною причиною, з якої провадження тривало так довго, була неефективність дій органів влади. До того ж воєводський суд надто довго — протягом дев'ятнадцяти місяців, з лютого 1996 року по вересень 1997 року, — не виявляв належної процесуальної ретельності. Тому цілковита відповідальність за надмірну тривалість розгляду лежала на судах.

127. Уряд із цим не погодився, стверджуючи, що справа була складною з огляду на обсяг доказів, кількість обвинувачень, висунутих проти заявника і його співобвинувачених, та заслуханих свідків.

128. На його погляд, великою мірою до подовження строків процесу спричинився сам заявник. Він не з'явився на кілька засідань і переховувався від правосуддя, що викликало зупинку в розгляді з березня по жовтень 1993 року. Затримки також були пов'язані з проведенням психіатричного обстеження заявника та потребою поміщати його до лікарень. Загалом тривалість провадження зумовлена переважно поведінкою заявника.

129. Щодо поведінки відповідних органів влади, то Уряд зазначав, що якихось ознак бездіяльності з їхнього боку не було. Навпаки, суди виявили належну ретельність у веденні справи і, попри деякі — дуже незначні — затримки з їхнього боку, вимоги щодо «розумності строків» у випадку заявника було дотримано.

130. Суд вважає, що справа була непростою, проте це не може слугувати виправданням тривалості провадження.

Справді, в лютому й березні 1993 року заявник не з'являвся на засідання суду, через що розгляд було перенесено на жовтень 1993 року (див. пункти 19–21 вище). Однак Суд не знайшов жодних доказів того, що на будь-якій із наступних стадій провадження поведінка заявника була спрямована на затягування чи інше порушення належного судочинства, і, отже, на тривалість процесу істотного впливу не мала.

Уряд доводив, що загалом суди не порушили розумних строків розгляду справи, хоч і несуть відповідальність за певні його затримки. Суд, проте, зазначає, що обов'язок чинити правосуддя без затримок, а надто тоді, коли заявник упродовж значної частини розгляду його справи перебуває під вартою і страждає від глибокої депресії, покладено насамперед на суди, що вимагало від них особливої сумлінності при розгляді його справи.

У цьому зв'язку Суд зауважує, що після скасування 22 лютого 1996 року обвинувального вироку суду першої інстанції повторний розгляд було призначено на 10 жовтня 1996 року, але розпочався він лише 18 березня 1997 року,

тобто майже через рік. Потім його було перенесено на жовтень 1997 року (див. пункти 42 і 53–55 вище). Як було визнано, таке відстрочення — принаймні якоюсь мірою — було спричинене подіями, що можуть бути пов'язані із співобвинуваченими заявника (див. пункти 53 і 55 вище). Хай там як, але відсутність руху в провадженні призвела до загальної затримки майже на один рік і вісім місяців. Суд не бачить достатнього обґрунтування такого зволікання і вважає його несумісним із ретельністю, якої вимагає пункт 1 статті 6.

131. Отже, Суд не може вважати строк, про який ідеться у справі, розумним.

Таким чином, було порушено пункт 1 статті 6 Конвенції.

IV. СТВЕРДЖУВАНЕ ПОРУШЕННЯ СТАТТІ 13 КОНВЕНЦІЇ

132. І нарешті, заявник стверджував, що ефективних засобів правового захисту, за допомогою яких можна було поставити питання про надмірну тривалість розгляду його справи в національному органі, він не мав. Таким чином, на його думку, було порушено статтю 13 Конвенції, згідно з якою:

> «Кожен, чиї права і свободи, викладені в цій Конвенції, порушуються, має право на ефективний засіб правового захисту у відповідному національному органі, навіть якщо таке порушення було вчинене особами, що діяли як офіційні особи».

133. У цій справі Суд попросили вирішити питання щодо обсягу зобов'язання Договірних держав за статтею 13 забезпечити особі «ефективний засіб правового захисту в національному органі» в разі, якщо передбаченим Конвенцією правом, яке обстоює заявник, є право на «розгляд упродовж розумного строку», гарантоване пунктом 1 статті 6. Заявник наполягав, що статтю 13 слід тлумачити як таку, що вимагає наявності «ефективного засобу правового захисту», а Уряд це заперечував. Комісія не вважала за потрібне вирішувати це питання.

A. Аргументи сторін

1. Заявник

134. Як у своєму меморандумі, так і на слуханнях у Суді заявник великою мірою спирав свої вимоги на окрему думку, висловлену кількома членами Комісії, які не просто вважали, що необхідно розглянути його скаргу за статтею 13, а й що її положення було порушено. Крім того, він посилався на доповідь Комісії у справі «Микульський проти Польщі» (*Mikulski v. Poland*) (заява № 27914/95, доповідь Комісії від 10 вересня 1999 року, не опублікована), у якій Комісія, не встановивши порушення пункту 1 статті 6 Конвенції щодо тривалості кримінального провадження проти заявника, все ж висловила думку, що було порушено статтю 13 — з огляду на відсутність будь-якого засобу правового захисту, з допомогою якого той міг звернутися з клопотанням до компетентного національного органу розглянути щодо суті його скаргу з приводу тривалості відповідного провадження.

135. Заявник вважав (як і Комісія у справі Микульського), що в деяких справах пункт 1 статті 6 можна розглядати як *lex specialis* стосовно статті 13 — наприклад, у разі скарги особи на невизнання її права на доступ до суду, — але цього не можна стверджувати, коли йдеться про скарги щодо порушення права на розгляд упродовж розумного строку. У таких випадках стаття 13 Конвенції має бути застосовна в принципі, незалежно від того, чи встановлено порушення пункту 1 статті 6.

136. Він також зазначав, що право фізичної особи на ефективний засіб правового захисту за статтею 13 залежить не від встановлення факту порушення її права за Конвенцією, а від наявності небезпідставної скарги (*arguable claim*) про порушення таких прав.

137. На думку заявника, польське законодавство не передбачало жодних засобів правового захисту, з допомогою яких він міг би ефективно заперечити тривалість кримінального судочинства в його справі і домогтися забезпечення свого права на «розгляд упродовж розумного строку». Як наслідок — його право на «ефективний засіб правового захисту в національному органі», в значенні статті 13, дотримане не було.

2. Уряд

138. Уряд із жодним твердженням заявника не погодився. У своєму меморандумі він підтримав висновок більшості членів Комісії і наполягав, що немає потреби встановлювати, чи було порушено також і статтю 13 Конвенції внаслідок стверджуваної відсутності «ефективного національного засобу правового захисту» проти надмірних строків провадження.

139. На слуханнях Уряд також заявив, що підхід, яким скористалася Комісія у справі Микульського, відрізнявся від усталеної практики Суду щодо зв'язку між пунктом 1 статті 6 та статтею 13 Конвенції і що *ratio legis* останнього зі згаданих положень аж ніяк не підкріплює висновку Комісії в цій справі. Він підкреслив, що Суд уже виніс численні рішення — зокрема він посилався на рішення у справах «Кадубець проти Словаччини» (*Kadubec v. Slovakia*) (від 2 вересня 1998 року, *Reports* 1998-VI) та Бруалли-Гомеса де ла Торре (згадуване вище), — в яких незмінно доходив висновку про одне з двох: або про те, що «вимоги статті 13 менш суворі, ніж вимоги статті 6, і ними тут поглинаються», або про те, що «роль пункту 1 статті 6 стосовно статті 13 — це роль *lex specialis*, і вимоги статті 13 поглинаються вимогами пункту 1 статті 6». Слід зазначити, що той самий принцип *lex specialis* Суд застосовував щодо пункту 4 статті 5 Конвенції, який, подібно до пункту 1 статті 6, гарантує право виключно процесуального характеру.

140. Уряд, посилаючись на рішення у справах: «Піццетті проти Італії» (*Pizzetti v. Italy*) від 26 лютого 1993 року, серія A, № 257-C; «Джузеппе Триподі проти Італії» (*Giuseppe Tripodi v. Italy*) від 25 січня 2000 року, № 40946/98 (у збірнику не опубліковане); та «Буїллі проти Франції» (*Bouilly v. France*) від 7 грудня 1999 року, № 38952/97 (у збірнику не опубліковане), — також

стверджував, що Суд, встановивши порушення права на «розгляд упродовж розумного строку», незмінно вирішував, що немає потреби розглядати скаргу за статтею 13 на відсутність засобів захисту проти надмірної тривалості провадження. Уряд також підкреслив, що й Комісія наводила це формулювання із посиланням на рішення у справі Піццетті. Проте у справі Микульського Комісія дійшла висновку, що це рішення стосунку до неї не має, оскільки не знайшла в ній порушення права на розгляд упродовж розумного строку, але вирішила, що заявник усе ж таки мав «небезпідставну скаргу» на порушення права, і тому починають діяти менш суворі гарантії статті 13.

141. На переконання Уряду, такий висновок був відхиленням від позиції, якої сама ж Комісія дотримувалася у справі Піццетті, коли вирішила, що стаття 13 не застосовується, якщо стверджуване порушення Конвенції було вчинене в межах судового провадження (див. висновок Комісії у згадуваному вище рішенні у справі Піццетті, с. 41–42).

142. Уряд заявив, що він не бачить жодних переконливих причин для перегляду чіткої і послідовної практики Суду щодо зв'язку між пунктом 1 статті 6 та статтею 13 Конвенції. Він, зокрема, критикував аргумент, що його навела Комісія у справі Микульського, коли твердила, що, з огляду на значну кількість скарг на надмірну тривалість провадження, застосовність статті 13 до права на розгляд упродовж розумного строку могла б мати неабияке практичне значення для втілення в життя однієї з основних гарантій, передбачених статтею 6, на національному рівні. Навпаки, вважає Уряд, створення окремого, нового засобу правового захисту, що з практичного погляду означатиме створення додаткового права на оскарження, може призвести лише до подовження строків судочинства в національних судах.

143. У цьому зв'язку він стверджував, що навряд чи в разі нагромадження в державній системі правосуддя справ було б розумно вимагати, щоб для залагодження становища ця держава створювала нові судові чи будь-які інші засоби оскарження затримок у судочинстві. Тривалість провадження слід розглядати як системну дисфункцію, для нормалізації якої знадобилися б більш комплексні заходи.

144. Більше того, додав Уряд, доведення *ad absurdum* буквального тлумачення змусило б зробити висновок, що «ефективний засіб правового захисту в національному органі» має існувати й у осіб, які скаржаться на порушення статті 13. З усіх цих підстав Уряд зробив висновок, що пункт 1 статті 6 стосовно статті 13 виступає як *lex specialis* і що, як наслідок, останнє зі згаданих положень не застосовується до справ, у яких скаргу заявника щодо тривалості провадження розглядають у світлі пункту 1 статті 6.

145. І нарешті, Уряд вважає, що якби Суд і вирішив розглядати справу у світлі статті 13, то цього положення все одно порушено не було. Уряд визнав, що в Польщі немає ніякого конкретного засобу правового захисту, що давав би змогу оскаржити затримки в судочинстві. Проте він обстоював думку, що в кримінальному провадженні проти заявника останній міг порушити питання

про його тривалість у своїх скаргах щодо рішень подовжити строк тримання його під вартою або в клопотаннях про звільнення з-під варти, які він подавав згідно зі статтею 214 Кримінально-процесуального кодексу (див. пункт 79 вище). Заявник міг також подати скаргу голові суду, в якому розглядали його справу, або міністрові юстиції. Це мало б своїм наслідком узяття його справи згаданими особами під адміністративний нагляд. У принципі, адміністративний нагляд міг би дати підстави для застосування дисциплінарних санкцій до судді, який порушив обов'язок розглянути справу ефективно і без зволікань.

Попри те, що все це й не забезпечило б скаржникові прямої сатисфакції, Уряд стверджував, що в сукупності наведені ним засоби захисту задовольняли вимоги статті 13 Конвенції.

B. Оцінка Суду

1. Чи потрібно розглядати скаргу за статтею 13?

146. У багатьох колишніх справах, в яких Суд встановлював порушення пункту 1 статті 6, він не вважав за необхідне виносити рішення ще й стосовно супутньої скарги, заявленої за статтею 13. Майже завжди це відбувалося тому, що в окреслених обставинах пункт 1 статті 6, як вважалося, виступав як *lex specialis* щодо статті 13.

Таким чином, у разі, якщо обстоюване особою право, передбачене Конвенцією, є «цивільним правом», визнаним у межах внутрішнього права, — таким, наприклад, як право власності, — то існує й гарантія, передбачена пунктом 1 статті 6 (див., наприклад, рішення у справі «Спорронг і Льоннрот проти Швеції» (*Sporrong and Lönnroth v. Sweden)* від 23 вересня 1982 року, серія A, № 52, с. 31–32, п. 88). За таких обставин гарантії пункту 1 статті 6, що охоплюють повний захист судової процедури, суворіші за гарантії статті 13 і поглинають останні (див., наприклад, згадуване вище рішення у справі Бруалли-Гомеса де ла Торре, с. 2957, п. 41).

Суд застосовував таку логіку в справах, у яких заявник ставив під сумнів адекватність наявних апеляційних чи касаційних процедур, на які поширюється сфера застосування як пункту 1 статті 6 — в її «кримінальному» аспекті, так і статті 13 (див. рішення у справі «Камасинський проти Австрії» (*Kamasinski v. Austria*) від 19 грудня 1989 року, серія A, № 168, с. 45–46, п. 110, — у зв'язку з процедурою анулювання у Верховному суді).

У таких випадках правового інтересу в повторному розгляді того самого предмета скарги у світлі менш суворих вимог статті 13 немає.

147. Однак про жоден частковий збіг і, отже, про жодне поглинання не йдеться, в разі якщо — як і в цій справі — стверджуване порушення Конвенції, заяву про яке особа бажала б передати на розгляд «національного органу», є порушенням — усупереч пункту 1 статті 6 — права на розгляд упродовж розумного строку. Питання щодо того, чи було заявникові в тому або тому

випадку забезпечено розгляд упродовж розумного строку при встановленні обсягу його цивільних прав та обов'язків чи обґрунтованості кримінального обвинувачення проти нього, — є правовим питанням, яке не тотожне питанню про те, чи мав заявник у межах національного права змогу скористатися із засобів правового захисту для обговорення своєї скарги, поданої на цій підставі. У цій справі питання, яке мали вирішити «суди» за пунктом 1 статті 6, було питанням кримінальних обвинувачень, висунутих проти заявника, тимчасом як скарга, розгляду якої він домагався в «національному органі», була для цілей статті 13 окремою скаргою щодо невиправдано тривалого провадження.

В аналогічних справах у минулому Суд, утім, відмовлявся ухвалювати рішення щодо супутньої скарги стосовно відсутності ефективного засобу правового захисту, ґарантованого статтею 13, не вважаючи це за потрібне з огляду на вже встановлене порушення вимоги про «розумний строк», закріпленої в пункті 1 статті 6 (див., серед інших джерел, згадувані вище рішення у справах Піццетті, с. 37, п. 21; Буїллі, п. 27; і Джузеппе Триподі, п. 15).

148. На погляд Суду, настав час переглянути свою практику у світлі безупинного нагромадження заяв, які надходять до нього, з головною, якщо не єдиною, скаргою — на незабезпечення розгляду впродовж розумного строку всупереч вимозі пункту 1 статті 6.

З огляду на те, що порушення за цим пунктом Суд встановлює дедалі частіше, не так давно він був змушений звернути увагу на «велику загрозу», що виникає для верховенства права в тих національних правових системах, де трапляються «надмірні затримки в судових провадженнях, щодо яких сторони не мають засобів правового захисту» (див., наприклад, рішення у справах: «Ботацці проти Італії» (*Bottazzi v. Italy*) [GC], № 34884/97, п. 22, ECHR 1999-V; «Ді Мауро проти Італії» (*Di Mauro v. Italy*) [GC], № 34256/96, п. 23, ECHR 1999-V; «А. Р. проти Італії» (*A. P. v. Italy*) [GC] від 28 липня 1999 року, № 35265/97, п. 18, у збірнику не публікувалося; та «Феррарі проти Італії» (*Ferrari v. Italy*) [GC] від 28 липня 1999 року, № 33440/96, п. 21, у збірнику не публікувалося).

149. На такому тлі Суд відчуває потребу дослідити скаргу заявника окремо у світлі статті 13, попри те що раніше встановив факт порушення пункту 1 статті 6 через незабезпечення йому права на розгляд упродовж розумного строку.

2. Застосовність статті 13 до скарг, у яких стверджується порушення права на розгляд упродовж розумного строку

150. Уряд стверджував, що стаття 13 не може бути застосована до справ, у яких скарги заявників на тривалість провадження розглядають у світлі пункту 1 статті 6. Він також посилався на думку, висловлену Комісією у справі Піццетті, а саме — що стаття 13 не є застосовною, якщо стверджуване порушення мало місце у зв'язку із судовим провадженням (див. пункти 139–144 вище).

151. Суд не вбачає у змісті статті 13 жодних підстав для обґрунтування принципу, згідно з яким її не можна застосувати до будь-якого з аспектів

«права на судовий розгляд», зафіксованого в пункті 1 статті 6. Та й історія проектування норми цієї статті не містить будь-яких натяків на подібне обмеження дії статті 13.

Загальновідомо, що ґарантія, передбачена статтею 13, не є абсолютною. Контекст, у якому має місце стверджуване порушення — або ціла категорія порушень, — може породити іманентне обмеження можливих засобів правового захисту. За таких обставин стаття 13 не вважається незастосовною, але викладену в ній вимогу щодо «ефективного засобу правового захисту» належить тлумачити як таку, що має на увазі «настільки ефективний засіб захисту, наскільки це можливо з огляду на притаманні [конкретному контексту] обмеження можливостей для оскарження» (див. рішення у справі «Класс та інші проти Німеччини» (*Klass and Others v. Germany*) від 6 вересня 1978 року, серія A, № 28, с. 31, п. 69). Окрім того, «стаття 13 аж ніяк не ґарантує засобів правового захисту, які дали б змогу оспорювати в національному органі закони Договірної держави на тій підставі, що вони суперечать Конвенції» (див. рішення у справі «Джеймс та інші проти Сполученого Королівства» (*James and Others v. the United Kingdom*) від 21 лютого 1986 року, серія A, № 98, с. 47, п. 85). Отже, статтю 13 не можна тлумачити як таку, що вимагає забезпечення ефективного засобу правового захисту, що давав би змогу скаржитися на відсутність передбаченого пунктом 1 статті 6 доступу до суду в межах національного права.

Втім, якщо йдеться про стверджуване незабезпечення розгляду впродовж розумного строку, то якихось іманентних обмежень на сферу застосування статті 13 не існує.

152. З іншого боку, місце статті 13 у структурі ґарантій прав людини, передбачених Конвенцією, говорить на користь того, що неявні обмеження щодо статті 13 мають бути зведені до мінімуму.

Відповідно до статті 1 (яка проголошує, що «Високі Договірні Сторони ґарантують кожному, хто перебуває під їхньою юрисдикцією, права і свободи, визначені в розділі I цієї Конвенції»), основна відповідальність за імплементацію та нагляд за забезпеченням ґарантованих прав і свобод лежить на національних органах. Механізм оскарження до Суду є, таким чином, доповненням до національних систем забезпечення прав людини. Цей субсидіарний характер виражено в статті 13 і пункті 1 статті 35 Конвенції.

Мета пункту 1 статті 35, у якому викладено вимогу про вичерпання національних засобів правового захисту, — дати Договірним державам можливість запобігти стверджуваним порушенням або залагодити їхні наслідки до того, як заяви про такі порушення будуть доведені до відома Суду (див., наприклад, недавнє рішення у справі «Селмуні проти Франції» (*Selmouni v. France*) [GC], № 25803/94, п. 74, ECHR 1999-V). Положення пункту 1 статті 35 ґрунтується на припущенні, відображеному в статті 13 (з якою воно має близьку спорідненість), а саме — про існування ефективного засобу правового захисту щодо стверджуваного порушення конвенційних прав (там само).

У такий спосіб стаття 13, прямо формулюючи обов'язок держави захищати права людини насамперед у межах власних правових систем, встановлює додаткову ґарантію, з тим щоб кожен міг ефективно користуватися своїми правами. Мета статті 13, як видно з підготовчих матеріалів до Конвенції (див. *Collected Edition of the «Travaux Préparatoires» of the European Convention on Human Rights*, т. II, с. 485 і 490, та т. III, с. 651), — забезпечити на національному рівні можливість кожному отримати засіб правового захисту проти порушення своїх прав за Конвенцією, перш ніж вдаватися до міжнародних механізмів оскарження в Суді. З цього погляду право на розгляд упродовж розумного строку було б менш ефективним, якби не існувало жодної можливості заявити претензії на підставі Конвенції спочатку в національному органі. Що ж до вимог статті 13, то їх слід розглядати як такі, що підкріплюють вимоги пункту 1 статті 6, а не як норми, що поглинаються загальним обов'язком, який покладає ця стаття, — не спричиняти надмірних затримок у судочинстві.

153. Проте Уряд стверджував, що вимога забезпечити у світлі статті 13 засіб правового захисту щодо надмірної тривалості провадження дорівнює покладенню на держави нового обов'язку — встановити «право на оскарження», зокрема право на оскарження по суті, яке, власне, ґарантоване лише в кримінальних справах положеннями статті 2 Протоколу № 7 до Конвенції, і що на практиці користування таким засобом правового захисту може лише ще більше подовжити провадження в національних судах (див. пункти 142–143 вище).

154. Суд не погоджується з цією аргументацією Уряду.

Засіб правового захисту, що дає змогу оскаржити невиправдану тривалість розгляду, сам по собі не пов'язаний із поданням скарги щодо «встановлення» будь-яких кримінальних обвинувачень або визначення обсягу цивільних прав і обов'язків. Так чи інакше, за умови виконання вимог Конвенції, Договірні держави — як неодноразово наголошував Суд — користуються певною свободою самостійного оцінювання, вирішуючи, в який спосіб вони забезпечать засіб правового захисту, передбачений статтею 13, та виконають зобов'язання за цим положенням Конвенції (див., наприклад, рішення у справі «Кая проти Туреччини» (*Kaya v. Turkey*) від 19 лютого 1998 року, *Reports* 1998-I, с. 329–30, п. 106).

Щодо думки, ніби вимога забезпечити ще один засіб правового захисту призведе до ще більшого затягування провадження в національних судах, то Суд хотів би зауважити, що, незважаючи на брак єдиної моделі засобів захисту стосовно надмірної тривалості провадження в правових системах Договірних держав, власна практика Суду щодо правила про вичерпання національних засобів правового захисту вже має приклади, які доводять, що створення таких засобів і їх ефективне застосування не є на цей час чимось неможливим (див., наприклад, «Гонсалес-Марін проти Іспанії» (*Gonzalez Marin v. Spain*) (ухв.), № 39521/98, ECHR 1999-VII, і «Томе-Мота проти Португалії» (*Tomé Mota v. Portugal*) (ухв.), № 32082/96, ECHR 1999-IX).

155. Якщо статтю 13, як пропонував Уряд, тлумачити як таку, що не може бути застосована до передбаченого пунктом 1 статті 6 права на розгляд упродовж розумного строку, то до Суду в Страсбурзі систематично надходили б ті скарги, які насамперед мають бути розглянуті — що, на думку Суду, було б прийнятніше — в межах національної правової системи. А це, зрештою, призвело б до послаблення ефективного функціонування — як на національному, так і на міжнародному рівнях — механізму захисту прав людини, створеному Конвенцією.

156. З огляду на наведені вище міркування, Суд вважає, що коректна інтерпретація статті 13 означає, що її положення ґарантують ефективний засіб правового захисту в національному органі в разі стверджуваного порушення вимоги пункту 1 статті 6, а саме — розглянути справу впродовж розумного строку.

3. Дотримання вимог статті 13

157. Як неодноразово підтверджував Суд, стаття 13 Конвенції ґарантує, що на національному рівні є засіб правового захисту, який забезпечує дотримання передбачених Конвенцією прав і свобод по суті, незалежно від форми, в якій вони зафіксовані в національних правових системах. Таким чином, стаття 13 врешті вимагає забезпечити національний засіб правового захисту, що давав би можливість розглянути по суті «небезпідставну скаргу» у світлі Конвенції і надати відповідний судовий захист (див., серед багатьох інших джерел, згадуване вище рішення у справі Каї).

Обсяг зобов'язань Договірних держав за статтею 13 залежить від природи скарги заявника, проте засіб правового захисту, передбачений цією статтею, має бути «ефективним» як на практиці, так і за законом (див., наприклад, рішення у справі «Ілхан проти Туреччини» (*İlhan v. Turkey*) [GC], № 22277/93, п. 97, ECHR 2000-VII).

«Ефективність» будь-якого «засобу правового захисту» в значенні статті 13 не залежить від визначеності, яку він дає щодо сприятливого для заявника результату. Так само і «орган», згаданий у цьому положенні, не обов'язково має бути судовим, але якщо він таким не є, то при вирішенні питання про ефективність засобу правового захисту, який він може надати, мають значення його повноваження і ґарантії. Крім того, навіть якщо окремо взятий засіб правового захисту сам не цілком задовольняє вимоги статті 13, цієї мети може досягати сукупність засобів захисту, передбачених національним правом (див., серед багатьох інших джерел, рішення у справі «Сілвер та інші проти Сполученого Королівства» (*Silver and Others v. the United Kingdom*) від 25 березня 1983 року, серія A, № 61, с. 42, п. 113, та у справі «Чагал проти Сполученого Королівства» (*Chahal v. the United Kingdom*) від 15 листопада 1996 року, *Reports* 1996-V, с. 1869–70, п. 145).

158. Суду залишається визначити, чи виявились би наявні в межах польського права засоби для подання заявником скарги на тривалість провадження в його справі «ефективними» в сенсі запобігання чи подальшого

тривання стверджуваного порушення або в сенсі забезпечення належного відшкодування за порушення, що вже сталося.

159. Суд одразу зауважує, що Уряд не стверджував, ніби для оскарження заявником тривалості провадження існує якийсь конкретний правовий спосіб. Проте він заявляв, що вимоги статті 13 могли бути задоволені кількома засобами правового захисту в сукупності, але не зазначив, чи міг би заявник взагалі домогтися захисту — превентивного або компенсаторного, — вдавшись до цих засобів, а якщо міг, то як саме (див. пункт 145 вище). Не було висловлено думки й про те, що будь-який зі згаданих засобів правового захисту — чи кілька їх у поєднанні — міг прискорити встановлення обвинувачень проти заявника або забезпечити йому належне відшкодування за затримки, які вже мали місце. Уряд також не навів жодного прикладу з національної практики, який би показав, що заявник справді мав змогу, користуючись відповідними засобами, домогтися такого захисту.

Це вже само собою доводить, що згадані засоби не відповідали критерію «ефективності» для цілей статті 13, бо, як уже заявив Суд (див. пункт 157 вище), такий засіб захисту має бути ефективним і з погляду права, і з погляду практики.

160. Отже, Суд робить висновок про порушення статті 13 Конвенції — в тому сенсі, що заявник не мав національних засобів правового захисту, щоб забезпечити дотримання права на «розгляд упродовж розумного строку», яке гарантує пункт 1 статті 6.

V. ЗАСТОСУВАННЯ СТАТТІ 41 КОНВЕНЦІЇ

161. Стаття 41 Конвенції передбачає:

«Якщо Суд визнає факт порушення Конвенції або протоколів до неї і якщо внутрішнє право відповідної Високої Договірної Сторони передбачає лише часткову компенсацію, Суд, у разі необхідності, надає потерпілій стороні справедливу сатисфакцію».

A. Шкода

162. Згідно з пунктом про матеріальну шкоду, заявник висунув вимогу про відшкодування в розмірі 480 000 польських злотих за втрачену вигоду від комерційної діяльності, спричинену його тривалим перебуванням під вартою.

Крім того, заявник просив Суд присудити йому 800 000 доларів США, або еквівалент цієї суми у польських злотих, за моральні страждання й біль, яких він зазнав через порушення його прав за Конвенцією.

163. Уряд, вважаючи заявлені суми надто завищеними, просив Суд постановити, що визнання порушення буде для нього достатньою справедливою сатисфакцією або, як варіант, ухвалити рішення про справедливу сатисфакцію, спираючись на прецедентне право та зважаючи на економічне становище країни.

164. На підставі поданих доказів Суд робить висновок, що заявник не довів зв'язку між заявленими матеріальними збитками і його триманням під вартою впродовж відповідного часу, а отже, жодної підстави присуджувати йому будь-яке відшкодування за цим пунктом не бачить.

165. З іншого боку, Суд погоджується, що внаслідок тривалого перебування під вартою і судом заявник напевне постраждав морально, зазнавши болю й відчаю, за які саме лише встановлення порушення Конвенції не може бути достатньою компенсацією, тому на справедливій основі Суд присуджує заявникові за цим пунктом 30 000 польських злотих.

B. Судові витрати

166. Заявник, скориставшись правовою допомогою Ради Європи у представленні його справи, домагався відшкодування 30 400 доларів США за витрати, яких він зазнав у зв'язку із провадженням у Суді.

167. У своєму меморандумі Уряд закликав Суд при встановленні розміру відшкодування — якщо таке рішення буде ухвалено — зважати лише на фактично здійснені з необхідності та в розумних межах заявлені витрати. На слуханні Уряд стверджував, що заявлені вимоги про відшкодування витрат є надмірними.

168. Суд оцінював заявлені вимоги у світлі принципів, сформульованих у його практиці (див. «Ніколова проти Болгарії» (*Nikolova v. Bulgaria*) [GC], № 31195/96, п. 79, ECHR 1999-II; «Озтюрк проти Туреччини» (*Öztürk v. Turkey*) [GC], № 22479/93, п. 83, ECHR 1999-VI; та «Вітольд Литва проти Польщі» (*Witold Litwa v. Poland*), № 26629/95, п. 88, ECHR 2000-III).

Застосувавши зазначені критерії, Суд, керуючись принципом справедливості, вважає за розумне присудити заявникові як відшкодування його судових витрат 20 000 польських злотих разом із можливим податком на додану вартість і з вирахуванням 10 589 французьких франків, отриманих від Ради Європи як правова допомога.

C. Відсотки у разі несвоєчасної сплати

169. Відповідно до наявної в Суду інформації, передбачена законом відсоткова ставка в Польщі на день постановлення цього рішення дорівнює 21 % річних.

НА ЦИХ ПІДСТАВАХ СУД

1. *Постановляє* одноголосно, що статті 3 Конвенції порушено не було.

2. *Постановляє* одноголосно, що було порушено пункт 3 статті 5 Конвенції.

3. *Постановляє* одноголосно, що було порушено пункт 1 статті 6 Конвенції.

4. *Постановляє*, шістнадцятьма голосами проти одного, що було порушено статтю 13 Конвенції.

5. *Постановляє* одноголосно, що:

a) протягом трьох місяців держава-відповідач повинна виплатити заявникові такі суми:

(i) 30 000 (тридцять тисяч) польських злотих за моральну шкоду;

(ii) 20 000 (двадцять тисяч) польських злотих як відшкодування судових видатків і витрат, разом із податком на додану вартість, що підлягає нарахуванню, та з вирахуванням 10 589 (десяти тисяч п'ятисот вісімдесяти дев'яти) французьких франків, переведених у злоті за встановленим на день ухвалення цього рішення курсом;

b) зі спливом зазначених вище трьох місяців і до повного розрахунку мають бути виплачені прості відсотки за ставкою 21% річних.

6. *Відхиляє* одноголосно решту вимог щодо справедливої сатисфакції.

Учинено англійською та французькою мовами і оголошено на відкритому засіданні в Палаці прав людини, Страсбург, 26 жовтня 2000 року.

Підпис: Люціус Вільдхабер,
Голова Суду

Підпис: Пол Махоуні,
Заступник Секретаря Суду

Відповідно до пункту 2 статті 45 Конвенції та пункту 2 Правила 74 Регламенту Суду, до цього рішення додано окрему думку п. Касадеваля, яка частково не збігається з позицією більшості.

Парафовано: Л. В.

Парафовано: П. Дж. М.

ОКРЕМА ДУМКА СУДДІ КАСАДЕВАЛЯ, ЯКА ЧАСТКОВО НЕ ЗБІГАЄТЬСЯ З ПОЗИЦІЄЮ БІЛЬШОСТІ

1. Я не згоден із думкою більшості, ніби перед Судом постала необхідність відступити від прецеденту й постановити в цій справі також і рішення щодо скарги про стверджуване порушення статті 13 через відсутність ефективного засобу правового захисту, тоді як у межах цього ж таки провадження він уже визнав порушення пункту 1 статті 6 у зв'язку з перевищенням розумних строків.

2. Зважаючи, зокрема, на те, що формулювання статті 13 є водночас і стисле, і широке, звичайно ж, нічого не заважає застосовувати її до різних аспектів «права на суд», передбаченого пунктом 1 статті 6[1]. Це не викликає в мене заперечень. З іншого боку, ускладнення, причому всякого характеру, які, ймовірно, спричиняють цей новий прецедент і для Суду, і для держав-членів, і насамперед для заявників — яким, власне, й належить користуватися ґарантіями, передбаченими в Конвенції, — змушують мене висловити побоювання, що лікування тут є небезпечнішим за хворобу, і ось із яких причин.

3. Перша стосується підстав, наведених для обґрунтування потреби відійти від прецеденту. Теоретично я можу погодитися з мотивацією, запропонованою в пункті 147 рішення, відповідно до якого ні про частковий збіг, ні про поглинання не йдеться, якщо — як у цій справі — стверджуване порушення, що його певна особа хоче запропонувати на розгляд національного органу, є порушенням права на судовий розгляд упродовж розумного строку. Проте решта мотивів, обґрунтуванням яких є факт невпинного нагромадження в Суді справ щодо тривалості провадження, позбавлена правового інтересу[2].

У липні 1999 року в італійських справах щодо тривалості провадження, на які Суд посилається в пункті 148 свого рішення, він фактично постановив, що збільшення кількості випадків тотожних порушень віддзеркалює ту актуальну й надалі ситуацію, якої й досі не виправили і проти якої учасники судового процесу не мають національних засобів правового захисту. Згадане збільшення кількості порушень змусило Суд визнати, що це була практика, несумісна з Конвенцією.

Справді, відтоді кількість рішень про порушення Конвенції, винесених головним — якщо не виключним — чином з огляду на надмірну тривалість провадження, що характерно для багатьох держав-членів, щоразу зростала. Але, за умовами Конвенції, Суд зобов'язаний розглядати і вирішувати справи за заявами сторін судових процесів. Твердження Суду (викладене в пункті 149)

[1] Пункт 151 рішення.

[2] «...у світлі безупинного нагромадження заяв, які надходять до нього...» (пункт 148 рішення).

стосовно того, що, зважаючи на кількість заяв із твердженнями щодо тривалості провадження, настав час розглянути скаргу окремо у світлі статті 13, було, як на мене, висловлене радше з міркувань доцільності, ніж права.

4. Навіть більше — немає впевненості, що ступінь судового захисту, який забезпечує Конвенція на європейському рівні, буде вищий лише тому, що Суд тепер зможе встановлювати факти подвійного порушення: по-перше, у зв'язку з надмірною тривалістю провадження і, по-друге, у зв'язку з відсутністю будь-якого ефективного засобу правового захисту для її оскарження. Встановлення ще одного порушення — за статтею 13 — як таке не сприятиме подоланню структурних проблем, що дошкуляють системам судочинства в деяких державах-членах, більшою мірою, ніж встановлення факту практики, що не відповідає Конвенції. Це не допоможе — принаймні в середньостроковій перспективі — зменшити кількість справ, що їх розглядає Суд.

5. Мета встановлення факту порушення статті 13 полягає в тому, щоб поставити перед державами питання про їхні зобов'язання відповідно до принципу субсидіарності та заохотити їх запровадити у своїх правових системах такий ефективний засіб правового захисту, який дав би змогу сторонам процесу оскаржувати надмірну тривалість провадження. Якщо припустити, що такий засіб правового захисту буде передбачено, то хто пояснить, як ця структурна проблема — необґрунтована тривалість провадження — може бути розв'язана з допомогою зобов'язання, як того вимагає стаття 35 Конвенції, спершу вичерпати додатковий засіб правового захисту, призначений для оскарження тривалості провадження.

Немає жодної підстави припускати, що таку скаргу буде розглянуто впродовж більш розумного строку, ніж триває основне провадження. Ніщо не спонукає також гадати, що подання такої скарги якось прискорить основне провадження. Врешті-решт, внаслідок окресленої ситуації постраждає сама сторона процесу.

6. Я також вважаю, що після такого відходу від прецеденту перед Судом неминуче постануть і інші питання, щодо яких він муситиме виносити постанови. Наприклад, згідно з усталеною практикою Суду, засіб захисту, вимогу про який ставить стаття 13, має бути «ефективним» як на практиці, так і за законом», та, наскільки це можливо, забезпечувати відповідній особі «належне задоволення вимоги»[1]. Проте саме лише визнання в національному суді факту порушення обов'язку здійснити розгляд упродовж розумного строку — висновок про що буде зроблено після вичерпання такого засобу — і навіть рішення (в належних випадках) про відшкодування моральної шкоди не дасть змоги характеризувати такий засіб як ефективний, якщо основне провадження ще триватиме.

[1] Див., серед інших джерел, рішення у справі «Аксой проти Туреччини» (*Aksoy v. Turkey*) від 18 грудня 1996 року, *Reports of Judgments and Decisions* 1996-VI.

У такому разі заявник, за кілька років по тому, буде вимушений подавати заяву до Суду, скаржачись як на порушення пункту 1 статті 6, так і — причому в цьому разі цілком обґрунтовано — статті 13. Таким чином, ефективність гарантій захисту прав людини не зросте, а зовсім навпаки.

7. Хоча Суд повторює[1], що держави «користуються певною дискрецією, вирішуючи, в який спосіб вони забезпечать засіб правового захисту, передбачений статтею 13», і хоча йдеться про «настільки ефективний засіб захисту, наскільки це можливо з огляду на притаманні [конкретному контексту] обмеження можливостей для оскарження»[2], вимога ефективності означає, що такий засіб правового захисту має забезпечити орган, який є окремим — і не залежним — від органу, який виносить рішення по суті справи, оскільки саме останній несе відповідальність за невинесення рішення впродовж розумного строку і, отже, за порушення, стверджуване заявником. Окрім того, рішення такого органу мають бути юридично зобов'язальними, оскільки інакше неможливо задовольнити вимоги щодо ефективності[3].

8. Насамкінець я хотів би зауважити, що Суд у доволі значній кількості справ встановлював факт порушення права на розгляд упродовж розумного строку у зв'язку з надмірною тривалістю провадження у верховних судах деяких держав-членів[4]. До кого мають звертатися сторони з метою прискорити провадження або домогтися компенсації за шкоду, завдану порушенням пункту 1 статті 6, якщо саме порушення вчинив суд найвищої в державі інстанції?

9. З усіх наведених вище міркувань, я не можу пристати до думки більшості в частині, в якій вона вважає за потрібне визнати порушення статті 13 Конвенції. На моє переконання, у цій справі було б достатньо встановити порушення пункту 1 статті 6.

[1] Пункт 154 рішення.

[2] Пункт 151 рішення.

[3] Клопотання до комісара Парламенту, який не має повноважень задовольняти вимоги про відшкодування, не є ефективним засобом правового захисту (див. рішення у справі «Сілвер та інші проти Сполученого Королівства» від 25 березня 1983 року, серія A, № 61, с. 43, п. 115).

[4] Див., наприклад, рішення у справі «Руїс-Матеос проти Іспанії» (*Ruiz-Mateos v. Spain*) від 23 червня 1993 року, серія A, № 262, с. 23, п. 51; і, пізніше, у справах «Гаст і Попп проти Німеччини» (*Gast and Popp v. Germany*), № 29357/95, ECHR 2000-II; «Саввіду проти Греції» (*Savvidou v. Greece*) від 1 серпня 2000 року, № 38704/97, у збірнику не опубліковане; або «Гіссе проти Франції» (*Guisset v. France*), № 33933/96, ECHR 2000-IX.